

Odnos prosocijalnog ponašanja, pozitivne i negativne afektivnosti djeteta i mjačine procjene obiteljske otpornosti

Pranjić, Darija

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:363624>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-30**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA

Darija Pranjić

**ODNOS PROSOCIJALNOG PONAŠANJA,
POZITIVNE I NEGATIVNE AFEKTIVNOSTI
DJETETA I MAJČINE PROCJENE
OBITELJSKE OTPORNOSTI**

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2023.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA
ODSJEK ZA PSIHOLOGIJU

DARIJA PRANJIĆ

**ODNOS PROSOCIJALNOG PONAŠANJA,
POZITIVNE I NEGATIVNE AFEKTIVNOSTI
DJETETA I MAJČINE PROCJENE
OBITELJSKE OTPORNOSTI**

DIPLOMSKI RAD

Mentor: prof. dr. sc. Andreja Brajša-Žganec

Zagreb, 2023. godina

Odnos prosocijalnog ponašanja, pozitivne i negativne afektivnosti djeteta i majčine procjene obiteljske otpornosti

Sažetak

Prema modelu teorije promjene (Newland, 2015), pretpostavlja se izravna povezanost odrednica obiteljske dobrobiti i dobrobiti djeteta. Cilj ovog istraživanja bio je ispitati odnos prosocijalnog ponašanja, pozitivne i negativne afektivnosti i spola djece osnovnoškolske dobi te majčinih procjena aspekata obiteljske otpornosti. U istraživanju su sudjelovali učenici trećih, četvrtih, petih i šestih razreda osnovnih škola u Varaždinskoj i Osječko-Baranjskoj županiji ($N = 1340$, 52,5% djevojčica i 47,5% dječaka) te njihove majke ($N = 1333$). Podaci su prikupljeni primjenom Upitnika snaga i poteškoća djeteta, Ljestvice pozitivnog i negativnog afekta za djecu, Upitnika za procjenu otpornosti obitelji te upitnika o sociodemografskim podacima. Podaci korišteni u ovom istraživanju prikupljeni su u sklopu projekta „Dobrobit djeteta u kontekstu obitelji (CHILD-WELL)“. Rezultati upućuju na niske povezanosti komponenata dobrobiti djece. Pozitivni i negativni afekt su u niskoj statistički značajnoj negativnoj korelaciji. Djeca s većom razinom pozitivnog afekta te koja rjeđe doživljavaju negativan afekt, imaju izraženije prosocijalno ponašanje, u odnosu na djecu suprotnog obrasca afektivnosti. Dobivene su male spolne razlike s malim veličinama učinka, pri čemu djevojčice izvještavaju o većoj prosocijalnosti i višim razinama negativnog afekta, u odnosu na dječake, koji doživljavaju veće razine pozitivnog afekta od djevojčica. Povezanosti između ispitanih mjera su vrlo niske, no uočene su razlike u visini korelacija između spola i prosocijalnog ponašanja te između spola i pozitivnog i negativnog afekta. Utvrđene su izrazito niske korelacije između aspekata obiteljske otpornosti i odrednica dobrobiti djece te umjerene korelacije između aspekata obiteljske otpornosti. Aspekti obiteljske otpornosti objašnjavaju 3,2% varijance prosocijalnog ponašanja dječaka, dok je kod djevojčica postotak objašnjene varijance prosocijalnog ponašanja još manji te iznosi 1,9%. Aspektima obiteljske otpornosti objašnjeno je 1,5% varijance pozitivnog afekta djevojčica. Aspekti obiteljske otpornosti malo doprinose objašnjenju prosocijalnog ponašanja djevojčica i dječaka te objašnjenju pozitivnog afekta djevojčica. Značajnost prediktora može se pripisati veličini uzorka. Uz navedeno, multikolinearnost uzrokuje neznačajnost nekih prediktora.

Ključne riječi: *prosocijalno ponašanje, pozitivan i negativan afekt, obiteljska otpornost*

The relationship between children's prosocial behavior, positive and negative affect and mothers' assessment of family resilience

Abstract

According to the theory of change model (Newland, 2015), a direct connection between the determinants of family well-being and child well-being is assumed. The goal of this research was to examine the relationship between prosocial behavior, positive and negative affectivity, and the gender of elementary school-aged children, as well as mothers' assessments of the factors of family resilience. Students of the third, fourth, fifth and sixth grades of primary schools in Varaždin and Osijek-Baranja Counties participated in the research ($N = 1340$, 52.5% girls and 47.5% boys) and their mothers ($N = 1333$). Data were collected using The Strengths and Difficulties Questionnaire, The Positive and Negative Affect Schedule for Children, Family Resilience Assessment Scale and the sociodemographic data questionnaire. The data used in this research were collected as part of the "Child-WELL" project. The results indicate low correlations between the components of children's well-being. Positive and negative affect have a low statistically significant negative correlation. Children with a higher level of positive affect and who less often experience negative affect, have more pronounced prosocial behavior, compared to children with the opposite pattern of affectivity. Small gender differences with small effect sizes were obtained, with girls reporting greater prosociality and higher levels of negative affect, compared to boys, who experienced higher levels of positive affect than girls. Correlations between the examined measures are very low, but gender differences were observed in the level of correlations with prosocial behavior and positive and negative affect. Extremely low correlations were found between aspects of family resilience and determinants of children's well-being, and moderate correlations between aspects of family resilience. Aspects of family resilience explain 3.2% of the variance of prosocial behavior in boys, while the percentage of explained variance in prosocial behavior in girls is even lower and amounts to 1.9%. Aspects of family resilience explained 1.5% of the variance of girls' positive affect. Aspects of family resilience contribute little to the explanation of girls' and boys' prosocial behavior and girls' positive affect. The significance of the predictor can be attributed to the sample size. In addition, multicollinearity causes non-significance of some predictors.

Keywords: *prosocial behavior, positive and negative affect, family resilience*

Sadržaj

1. Uvod	1
1.1. Dobrobit djeteta	1
1.2. Pozitivan i negativan afekt	2
1.3. Prosocijalno ponašanje	5
1.4. Prosocijalno ponašanje i afekt	7
1.5. Obiteljska otpornost	9
1.6. Obiteljska otpornost i afekt	13
1.7. Obiteljska otpornost i prosocijalno ponašanje.....	14
2. Cilj i problemi istraživanja	17
2.1. Cilj istraživanja	17
2.2. Problemi i hipoteze istraživanja	17
3. Metoda	18
3.1. Sudionici.....	18
3.2. Instrumenti.....	19
3.3. Postupak.....	20
4. Rezultati	21
5. Rasprava	29
6. Zaključak	37
7. Literatura	39

1. Uvod

Brojna su se istraživanja u području razvojne psihologije usmjerila na proučavanje poteškoća u prilagodbi na razvojne promjene te na rizične čimbenike koji doprinose pojavi problematičnih ponašanja (Cava i sur., 2014). Uz prepoznavanje čimbenika koji dovode do poteškoća u psihosocijalnoj prilagodbi, u suvremenoj se literaturi nastoje utvrditi snage, osobine ličnosti i sposobnosti koje imaju adaptivan utjecaj na razvoj djece (Theokas i Lerner, 2006). Utvrđivanje čimbenika koji mogu poboljšati psihičko zdravlje djece omogućuje prevenciju razvoja psihosocijalnih problema i poboljšanje njihove dobrobiti (Cava i sur., 2014).

1.1. Dobrobit djeteta

Prema Svjetskoj zdravstvenoj organizaciji, zdravlje se definira kao „stanje potpune tjelesne, psihološke i socijalne dobrobiti, a ne samo puko odsustvo bolesti i zdravstvenih teškoća“ (World Health Organization, 2004). Shodno tome, dobrobit djeteta definira se kao dinamički proces koji obuhvaća tjelesno, psihološko, društveno i materijalno stanje te kao ishod intrapersonalnih, interpersonalnih, društvenih i kulturalnih utjecaja na dječji razvoj (Minkkinen, 2013). U istraživanjima se nastoji obuhvatiti višedimenzionalnost dobrobiti djece, uzimajući u obzir objektivne pokazatelje dobrobiti poput okoline, ponašanja, materijalnih resursa, obrazovanja, zdravlja i psihosocijalne dobrobiti djeteta (Moreira i sur., 2021). Uz objektivne pokazatelje, suvremena istraživanja ističu važnost subjektivne perspektive djeteta, koja obuhvaća djetetove kognitivne samoprocjene, samopoimanje i optimizam te afektivne procjene, koje se odnose na procjenu sreće i povjerenja u vlastite sposobnosti (Gilman i Huebner, 2003). Dobrobit djece je povezana sa samoregulacijom, otpornosti i samopoštovanjem (Minkkinen, 2013).

Prema Newland (2015), pokazatelji dobrobiti djeteta se grupiraju u pet općih kategorija: tjelesno zdravlje, psihičko zdravlje, samoregulacija, socijalne kompetencije i kognitivne kompetencije djeteta. Tjelesno zdravlje obuhvaća zdravstvena ponašanja (primjerice, izbor prehrane) te stavove i ishode, poput fizičke spremnosti. Psihološka dobrobit se odnosi na emocionalno zdravlje, u vidu afektivnosti, psihološke prilagodbe i otpornosti, odsustvo psihičke bolesti i poremećaja, pozitivne stavove i zdrave socijalne odnose (Minkkinen, 2013; Newland, 2015). Samoregulacija obuhvaća sposobnost samomotrenja i

regulacije kognitivnih procesa, ponašanja, emocija i doživljenog stresa. Newland (2015) razlikuje socijalne i kognitivne kompetencije, pri čemu socijalne kompetencije odražavaju vještine i sposobnosti nužne za postizanje zadovoljavajućih odnosa, dok se kognitivne kompetencije odnose na vještine učenja, rješavanja problema i akademske ishode.

1.2. Pozitivan i negativan afekt

Subjektivna dobrobit odnosi se na cjelokupnu procjenu vlastitih životnih iskustava na pozitivan ili negativan način. Dijeli se na tri odvojene sastavnice: zadovoljstvo životom, pozitivan i negativan afekt, pri čemu zadovoljstvo životom predstavlja kognitivno-prosudbeni dio, dok se pozitivni i negativni afekt odnose na afektivnu, odnosno emocionalnu odrednicu subjektivne dobrobiti (Diener, 2000).

Raspoloženje se koristi za opisivanje subjektivnih emocionalnih stanja, a tradicionalna konceptualizacija emocija uz subjektivne osjećaje obuhvaća fiziološke, izražajne i ponašajne komponente (Stanton i Watson, 2014). Doživljavanje emocija obično je kratkotrajno, u odnosu na raspoloženja koja su mnogo dužeg trajanja, a time i složenije prirode, pri čemu nerijetko sadrže kombinaciju različitih vrsta emocija. S obzirom na dugotrajnost, raspoloženja su izravno povezana s trajnim individualnim razlikama u afektivnim sklonostima, koje odražavaju kako se osoba obično osjeća (Watson, 2000). Unatoč promjenama raspoloženja karakterističnim svim ljudima, neki su pojedinci općenito optimističniji i veseliji u odnosu na druge, što upućuje na postojanje individualnih razlika u sklonosti doživljavanja ugodnih emocija i pozitivnih afektivnih stanja (Stanton i Watson, 2014). Navedene individualne razlike opisane su pojmom pozitivne afektivnosti, odnosno pozitivnog afekta.

Pozitivan afekt široka je afektivna dimenzija koju karakteriziraju osjećaj entuzijazma, budnost i aktivnost, pri čemu se pojedince s visokim pozitivnim afektom opisuje kao osobe s visokom razinom energije, koncentracije i ugodnim angažmanom u interakciji s okolinom (Watson i sur., 1988). S druge strane, niska se pozitivna afektivnost očituje u odsutnosti tih osjećaja, primjerice u stanjima letargije i tuge. Empirijski dokazi upućuju na adaptivnu vrijednost pozitivnog afekta (Crawford i Henry, 2004). Osim ugodnog subjektivnog osjećaja, ugodne emocije, pozitivna raspoloženja i pozitivni osjećaji nose višestruku korist. Između

ostalog, pozitivna afektivnost predviđa brojne pozitivne ishode psihičkog i fizičkog zdravlja (Fredrickson i Losada, 2005).

Druga opća dimenzija subjektivne dobrobiti, negativan afekt, uključuje raznolika averzivna raspoloženja, poput ljutnje, gađenja, krivnje, straha, nervoze i prezira (Watson i sur., 1988). Izravno je povezan s emocionalno uznemirujućim iskustvima (Ebesutani i sur., 2012) i neuroticizmom, stoga se pojmovi negativne afektivnosti, negativne emocionalnosti i neuroticizma često koriste kao sinonimi u suvremenoj istraživačkoj literaturi (Stanton i Watson, 2014). Osobe s povišenim neuroticizmom iskazuju više negativne afektivnosti te općenito snažnije reagiraju na negativne situacije od emocionalno stabilnih osoba (Liu i sur., 2012). S druge strane, niska negativna afektivnost podrazumijeva stanje smirenosti i spokoja.

Iako pojmovi pozitivne i negativne afektivnosti mogu navoditi na zaključak o suprotnosti, odnosno o visokoj negativnoj povezanosti dviju dimenzija, utvrđeno je da predstavljaju dva zasebna ortogonalna faktora (Mackinnon i sur., 1999; Watson i sur., 1988). Watson i Clark (1997) objašnjavaju da su pozitivan i negativan afekt dominantno definirani aktivacijom afekta bilo pozitivne ili negativne valencije, a da su niske vrijednosti svake dimenzije opisane njegovom odsutnošću.

U dosadašnjim istraživanjima strukture subjektivne dobrobiti, utvrđena je pozitivna korelacija subjektivne dobrobiti i pozitivnog afekta te negativna povezanost s negativnim afektom. Korelacija pozitivnog i negativnog afekta je tipično negativnog predznaka. Međutim, ovisno o korištenim mjerama afektivnosti, povezanost pozitivnog i negativnog afekta varirala je u rasponu od pozitivne, preko nulte, do negativne (Schimmack, 2007; Schimmack i sur., 2002). Na različitost nalaza pretpostavlja se da su u najvećoj mjeri utjecale razlike u operacionalizaciji konstrukata pozitivne i negativne afektivnosti, pri čemu su korišteni različiti pridjevi, način samoprocjene (stupnjevi ljestvica) i primijenjeni vremenski okviri za samoprocjenu. Uz navedeno, subjektivna dobrobit je povezana s učestalosti pozitivne i negativne afektivnosti, dok se ističe manja važnost intenziteta afektivnih stanja (Busseri, 2018; Diener i sur., 2009).

Pozitivan afekt je značajno povezan s optimizmom, samoučinkovitosti, socijalnosti, učinkovitim nošenjem sa stresom, fleksibilnosti te, između ostaloga, sa prosocijalnim ponašanjem (Lyubomirsky i sur., 2005). Zajedničkom osobinom navedenih konstrukata smatra se poticanje aktivnog uključivanja u ponašanja koja dovode do ostvarenja cilja i uspostavljanja interakcije s okolinom.

Spolne razlike u pozitivnom i negativnom afektu

Postojanje spolnih razlika u emocijama objašnjava se zajedničkim utjecajem urođenih predispozicija, socijalizacije roditelja, učitelja i vršnjaka te rodnim ulogama prisutnim u kulturi (Chaplin i Aldao, 2013). Afektivna iskustva i drugi konstrukti povezani s afektom, poput anksioznosti i depresije, razlikuju se ovisno o spolu (Jacques i Mash, 2004; Stevanovic i sur., 2013). Tijekom djetinjstva, kod dječaka je češće pojavljivanje poteškoća povezanih s agresijom, koji se često povezuju s povećanom razinom ljutnje, dok djevojčice imaju veću vjerojatnost razvoja simptoma depresije i anksioznosti, povezanih s emocijama tuge i straha (Chaplin i Aldao, 2013). Nadalje, djevojčice osnovnoškolske dobi (u četvrtom, petom i šestom razredu) imaju više rezultate na mjerama negativne afektivnosti, u odnosu na dječake, koji pokazuju više razine pozitivnog afekta, u usporedbi s djevojčicama (Stevanovic i sur., 2013; Wróbel i sur., 2019). S druge strane, na uzorku djece čija se dob nalazi u rasponu od 10 do 15 godina utvrđeno je da djevojčice postižu značajno više rezultate od dječaka na negativnom afektu, dok razlike u pozitivnom afektu nisu pronađene (Chorpita i sur., 2000; Ortuño-Sierra i sur., 2019).

Medijatori spolnih razlika u izražavanju emocija uključuju kontekstualne čimbenike, vrstu emocije, razvojnu razinu djeteta i socijalnu situaciju u kojoj se emocija izražava (Chaplin i Aldao, 2013). Shodno tome, spolne razlike u izražavanju emocija smatraju se rezultatom kombinacije biološki utemeljenih predispozicija i socijalizacije dječaka i djevojčica u kontekstu rodnih uloga (Brody i Hall, 2008). Od djevojčica se očekuje izražavanje veće razine većine emocija u odnosu na dječake, posebice radosti i internaliziranih neugodnih emocija i stanja – tuge, anksioznosti, srama i krivnje. Uz navedeno, od djevojčica se očekuje i iskazivanje više razine empatije i suosjećanja, u odnosu na dječake (Brody i Hall, 2008), što je u skladu s rodnim ulogama žena da budu više orijentirane na odnose i susretljivije od muškaraca. S druge strane, od dječaka se općenito očekuje da pokazuju eksternalizirajuće emocije poput ljutnje, prezira i gađenja, više od djevojčica. Izražavanje ovih emocija dosljedno je s društvenim rodnim ulogama za muškarce da budu asertivni, individualistički usmjereni i neovisni, kako bi prevladali postojeće prepreke. Dakle, djeca uče ponašanja dosljedna rodnim ulogama tijekom vremena kroz kognitivno učenje, socijalizaciju i iskustvo (Chaplin i Aldao, 2013).

1.3. Prosocialno ponašanje

Sveobuhvatni naziv za svako voljno socijalno ponašanje počinjeno s ciljem ostvarivanja dobrobiti za drugu osobu ili skupinu pojedinaca je prosocijalno ponašanje (Aronson i sur., 2005). Osnova takvih ponašanja sadrži dobročinstvo, pomaganje drugima u otklanjanju teškoća ili zadovoljenju potreba te uključuje susretljivost, materijalnu pomoć, moralnu podršku i empatiju (Carlo i Padilla-Walker, 2020; Fletcher i Clark, 2003). Uz voljno izvođenje ponašanja, temeljnom se odrednicom prosocijalnog ponašanja smatra namjera postizanja pozitivnih posljedica za osobu prema kojoj je pomoć usmjerena, u suprotnosti namjerama antisocijalnog ponašanja (Keresteš, 2002).

Namjera uključivanja u prosocijalno ponašanje može proizlaziti iz različitih motiva, kako onih koji su zaista usmjereni na dobrobit druge osobe, tako i onih usmjerenih na vlastiti interes, odobravanje, dobivanje nagrada ili pohvala (Lay i Hoppmann, 2015). Prosocialne reakcije, koje se odnose na djelovanje u korist druge osobe, poput pomaganja, dijeljenja, suradnje ili pružanja utjehe (Rieffe i sur., 2010), usko su povezane s pojmom altruizma. Iako se često koriste kao sinonimi, altruizam obuhvaća samo jedan oblik prosocijalnog ponašanja, a temelj za određenje pojma altruizma sadržan je u specifičnoj motivacijskoj osnovi prosocijalnog ponašanja. Altruizam se stoga definira kao intrinzično motivirano voljno ponašanje usmjereno na dobrobit druge osobe, koje nije potaknuto očekivanjem i postizanjem recipročne koristi (Keresteš, 2002). Intrinzična motivacija se očituje u istinskoj brizi, empatiji i suosjećanju te u ostalim motivima koji ne sadrže osobnu dobit (Lay i Hoppmann, 2015). Upravo je otežana mogućnost procjenjivanja motiva u pozadini prosocijalnog ponašanja jedan od temeljnih razloga upotrebljavanja ovih pojmova kao sinonima, posebice na empirijskoj razini (Keresteš, 2002).

Pri razmatranju temeljnih motiva koji potiču na prosocijalno ponašanje, ističu se tri glavna gledišta (Barrett i sur., 2002). Prema tumačenju iz konteksta evolucijske psihologije, ističe se selekcija srodnika (Barrett i sur., 2002), odnosno osiguravanje preživljavanja vlastitih gena pomaganjem genetskim srodnicima. Prema normi uzajamnosti, pomaganje strancima povećava vjerojatnost da će pomoć biti uzvrćena onda kad nama bude potrebna, što čini osnovu suradničkog ponašanja u odnosima izvan obitelji (Aronson i sur., 2005). S druge strane, Simon (1990) ističe adaptivnu vrijednost učenja novih socijalnih normi. Adaptivne vrijednosti, ciljevi i stavovi koji se prenose socijalnim učenjem te koji se manifestiraju u ponašanju, često dovode do pozitivnog odgovora od strane druge osobe (Simon, 1990).

Međutim, evolucijska tumačenja ne nude objašnjenje pomaganju potpunim strancima (Aronson i sur., 2005), stoga se ističe značaj teorije socijalne razmjene, prema kojoj je ponašanje u znatnoj mjeri određeno potrebom za maksimiziranjem vlastitih dobitaka i minimiziranjem gubitaka (Lawler i Thye, 1999). U tom slučaju, pomaganje se javlja isključivo u situacijama kada dobiti premašuju gubitke, a prosocijalni postupci ostvaruju dobitak pružatelja i primatelja pomoći. Navedeno tumačenje stavlja u pitanje postojanje stvarnog altruizma, motiviranog isključivo željom za pomaganjem drugoj osobi (Aronson i sur., 2005).

Batson i Shaw (1991) smatraju da motivi ponekad mogu biti u potpunosti altruistični. Prema hipotezi empatija – altruizam, pretpostavlja se da se stvarni altruizam javlja prilikom doživljavanja empatije s osobom kojoj je potrebno pružiti pomoć (Batson, 2011). Pri tome se ublažavanje vlastite nelagode i poboljšanje vlastitog samopoštovanja smatraju popratnim pojavama (Istiqomah i sur., 2020). S druge strane, kod prosocijalnog ponašanja s egoističnim motivima, ublažavanje nelagode druge osobe predstavlja način smanjivanja vlastite nelagode, ali i izbjegavanje negativne samoprocjene, očekivanog srama i krivnje (Batson, 2011). Ako nakon pružanja pomoći osobi u nevolji slijedi dobivanje nagrade, pohvale ili poboljšanje slike o sebi, takvo pozitivno potkrjepljenje povećat će vjerojatnost da će osoba ponovno pomoći u budućnosti. Prethodno iskustvo dovodi do zaključka da pomaganje omogućuje izbjegavanje neugodnih osjećaja i neželjenih reakcija drugih, a prosocijalno ponašanje postaje instrumentalni čin koji dovodi do poželjnog ishoda za vlastitu dobrobit (Schroeder, 2015). U suprotnosti egoističnom prosocijalnom ponašanju, altruistični pomagač voljan je odreći se osobne dobiti kako bi osobi u potrebi bili osigurani potrebni uvjeti (Lay i Hoppmann, 2015; Thielmann i sur., 2020). Unatoč suprotstavljenim tumačenjima Batson (2011) navodi mogućnost istovremenog djelovanja egoističnih i altruističnih motiva, kao i prisutnost unutarnjih nagrada koje mogu biti poticaj za daljnje pružanje pomoći te koje otežavaju razumijevanje prirode motivacije u pozadini prosocijalnog ponašanja.

Spolne razlike u prosocijalnom ponašanju

Međutim, prepoznavanje motiva nije dovoljno za razumijevanje prosocijalnog ponašanja te se u obzir trebaju uzeti osobne i situacijske odrednice. Od osobnih odrednica, utvrđeno je da individualne razlike u vidu altruistične ličnosti, spolne i kulturalne razlike te raspoloženja i emocionalna stanja mogu potaknuti ili potisnuti odluku za pomaganjem (Thielmann i sur., 2020). Spol pomagača utvrđen je jednim od najkonzistentnijih prediktora prosocijalnog ponašanja, pri čemu se ističe veća prosocijalna orijentacija djevojčica i žena, u

odnosu na dječake i muškarce (Kamas i sur., 2008; Lenzi i sur., 2012). Djevojčice i dječaci se u određenoj mjeri razlikuju u biološkim predispozicijama, doživljavaju drugačiju socijalizaciju od roditelja i vršnjaka te primaju različita spolno tipizirana očekivanja iz okoline. Uzimajući u obzir kulturalne norme za muškarce i žene, u zapadnjačkim kulturama obilježja ženske spolne uloge obuhvaćaju brižnost, skrb i sklonost uspostavi dugotrajnih odnosa. S druge strane, spolne uloge muškaraca znatno češće obuhvaćaju kompetitivnost, ali i herojski način pomaganja, koji uključuje rizične situacije i nerijetko izloženost različitim opasnostima (Afolabi, 2013). Usvojenost spolnih uloga i vještina potrebnih za njihovo iskazivanje dovodi do osjećaja kompetencije u situaciji kada se zahtijeva primjena istih (Kamas i sur., 2008). Utvrđivanje spolnih razlika utemeljeno je na rezultatima dobivenim samoprocjenom, dok su opažanjem prosocijalnog ponašanja djece pronađeni manje dosljedni rezultati (Hastings i sur., 2005). Sukladno tome da djevojčice u interakciji s vršnjacima iskazuju agresiju na drugačije načine od dječaka, način iskazivanja prosocijalnog ponašanja dječaka može se razlikovati od tipično mjerenih odrednica. Ako dječaci koriste drugačije načine izražavanja prosocijalnih vrijednosti, mjere samoprocjene mogu dovesti do podcjenjivanja i zanemarivanja stvarnog ponašanja (Zakriski i sur., 2005).

Uz korist na razini zajednice, prosocijalno ponašanje ima brojne pozitivne implikacije za dobrobit pojedinca. Dovodi do pozitivnih društvenih i akademskih ishoda te je afektivno nagrađujuće (Christner i sur., 2020). Prvi oblici prosocijalnog ponašanja, u vidu tješnja i dijeljenja s drugima, pojavljuju se u dojenačkoj dobi (Keresteš, 2002), a s daljnjim emocionalnim i kognitivnim razvojem dolazi do povećane učestalosti i veće složenosti prosocijalnog ponašanja. Stoga se razvoj prosocijalnog ponašanja smatra važnim dijelom procesa socijalizacije djece i adolescenata (Christner i sur., 2020), a time i njihove dobrobiti. Ljubaznost, velikodušnost i spremnost na pomoć, osobine su koje većina roditelja smatra poželjnim te koje čine osnovu pozitivnih međuljudskih odnosa s obitelji, vršnjacima i drugim značajnim osobama. Utvrđena je povezanost prosocijalnog ponašanja s brojnim pozitivnim razvojnim ishodima, zdravljem i psihološkom prilagodbom (Carlo i Padilla-Walker, 2020). Dobrobit djece uvjetovana je interpersonalnim, intrapersonalnim, kulturnim i društvenim procesima stoga se razumijevanje prosocijalnog ponašanja nastoji postići proučavanjem odnosa s ostalim odrednicama dječje i obiteljske dobrobiti (Minkkinen, 2013).

1.4. Prosocijalno ponašanje i afekt

Razina negativne i pozitivne afektivnosti može utjecati na spremnost pružanja pomoći. Uz pozitivne ishode za osobu kojoj je pomoć pružena, prosocijalna djela dovode do većeg zadovoljstva pomagača. Povezivanje prosocijalnog ponašanja s pozitivnim emocionalnim stanjem povećava vjerojatnost da će se osoba u budućnosti uključiti u prosocijalno djelovanje (Christner i sur., 2020). Pojedinci koji izjavljuju o većoj učestalosti pozitivnog afekta, pokazuju veći interes za pomaganje drugima te su usmjereni na suradničke odnose, a emocionalne nagrade davanja promiču buduću prosocijalnost (Aknin i sur., 2017). Prosocijalno ponašanje je, u tom kontekstu, popraćeno većim sviđanjem od strane drugih te putem norme uzajamnosti dovodi do veće dobiti iz budućih socijalnih interakcija (Lyubomirsky i sur., 2005). Pomaganje nedvojbeno poboljšava raspoloženje, a ugodna raspoloženja potiču buduće prosocijalno ponašanje, što je u skladu s objašnjenjem uključivanja u prosocijalno ponašanje sa svrhom održavanja vlastitog pozitivnog raspoloženja (Snippe i sur., 2018).

Iako pozitivna afektivna stanja povećavaju vjerojatnost i učestalost pomaganja, utvrđeno je i kako neugodne emocije i negativna afektivna stanja mogu biti snažni motivi za pružanje pomoći. Naime, pozitivan afekt dovodi do uključivanja u prosocijalno ponašanje u većini slučajeva, dok je prilikom doživljavanja negativnog afekta pružanje pomoći prisutno u određenim uvjetima, poput situacije visokih dobitaka i niskih osobnih gubitaka. Drugim riječima, percipirana vrijednost vlastitog dobitka (primjerice, nagrade, pohvale ili poboljšanja vlastitog raspoloženja) koji proizlazi iz pomaganja smatra se ključnim čimbenikom u određivanju hoće li se pojedinac u stanju negativne afektivnosti odlučiti ponašati prosocijalno (Lyubomirsky i sur., 2005; Weyant, 1978).

Christner i suradnici (2020) navode kako je važno razlikovati emocionalna stanja koja proizlaze iz prosocijalnog ponašanja od afektivnih stanja koja potiču na djelovanje, odnosno očekivanih emocija. Naime, očekivanje ugodnih ili neugodnih emocija nakon pružanja pomoći odredit će spremnost uključivanja u prosocijalno ponašanje (Christner i sur., 2020). Prema hipotezi oslobađanja od negativnog raspoloženja (Cialdini i sur., 1987), nanošenje štete ili svjedočenje nelagodi druge osobe može dovesti do neugodnih emocija poput krivnje ili tuge. Vjerojatnije je da će ljudi pomoći drugima u situacijama u kojima se osjećaju kao da su ih povrijedili, kako bi izbjegli osjećaj krivnje (Dempsey i Mann, 2017). Prema tome, očekivanje emocije krivnje može izravno potaknuti prosocijalno ponašanje (Christner i sur., 2020).

Osjećaj nepravednog povrjeđivanja drugih dovodi do narušenog samopoštovanja, stoga se nastoje iskupiti osobi prema kojoj je pomoć usmjerena. Prosocijalna reakcija u tom slučaju vraća samopoštovanje i poboljšava sliku o sebi (Gupta i Thapliyal, 2015). Privremena emocionalna stanja nelagode ili žalosti povećavaju spremnost za pomaganje, posebice kad je tuga uzrokovana tuđom nevoljom. Doživljavanje neugodnih emocija motivira osobu na prosocijalno ponašanje, pri čemu pružanje pomoći služi kao način smanjivanja vlastite tuge i nelagode, odnosno dovodi do doživljavanja ugodnih emocija (Dempsey i Mann, 2017). Međutim, prosocijalno ponašanje djece koja izjavljuju o visokoj negativnoj afektivnosti ovisi o mogućnosti kontrole doživljene emocije (Eisenberg, 2000). U slučaju nepostizanja emocionalne regulacije, tuga i anksioznost rezultiraju smanjenom spremnosti za pružanje pomoći (Penner i sur., 2005).

1.5. Obiteljska otpornost

Dobrobit djeteta temeljena je na obiteljskoj dobrobiti (Minkkinen, 2013), koja se definira kao interakcija psihičkog i tjelesnog zdravlja roditelja, njihove otpornosti i samodostatnosti. Obiteljska dobrobit smatra se temeljem roditeljskih vještina koje su usmjerene prema postizanju optimalne dobrobiti djece (Newland, 2015). Prema modelu obiteljske dobrobiti, mnogo je čimbenika koji na obiteljskoj i individualnoj razini utječu na mogućnosti, kvalitetu i ishode roditeljstva (Aivalioti i Pezirkianidis, 2020). Uz povezanost obiteljske dobrobiti i poželjnih psiholoških ishoda roditelja, poput povećanog osjećaja smisla i smanjenog roditeljskog stresa, utvrđena je pozitivna povezanost obiteljske dobrobiti s dobrobiti djece i adolescenata (Brown i sur., 2015).

Neizvjesnost, gubitak, socijalna izolacija, financijske poteškoće, obiteljski sukobi i poteškoće psihičkog i tjelesnog zdravlja, čimbenici su koji otežavaju postizanje dobrobiti (Prieur i sur., 2021). Stoga se obiteljska otpornost ističe kao važan aspekt dobrobiti obitelji. Visoka izraženost obiteljske otpornosti poboljšava kvalitetu obiteljskih interakcija te je povezana s pozitivnim razvojnim ishodima djeteta (Newland, 2015; Newland i sur., 2013).

Otpornost je obilježje pojedinca koje obuhvaća kapacitet za prilagodbu promjeni, oporavak i postizanje pozitivnih ishoda unatoč suočavanju s nedaćama (Maurović i sur., 2020). Uz adaptivno suočavanje s poteškoćama, snage i resursi omogućuju oporavak i pozitivan rast, u vidu povećane snalažljivosti i sigurnosti u vlastite sposobnosti (Simon i sur.,

2005). Otpornost se, prema tome, manifestira na psihičkoj, emocionalnoj i ponašajnoj razini funkcioniranja pojedinca.

Pored individualne razine, otpornost je proučavana i na razini sustava (obitelji, škole, zajednice), kao poticajno ili ometajuće okruženje za razvojne ishode pojedinca (Masten, 2018; Windle, 2011). Uz prethodna istraživanja obiteljskih snaga i prilagodbe obitelji na stres (Patterson, 2002), tijekom 1990-ih započelo je korištenje pojma obiteljska otpornost (Simon i sur., 2005; Walsh, 2016). Znatniji utjecaj na razvoj konstrukta obiteljske otpornosti vidljiv je u promjeni shvaćanja normalne i zdrave obitelji kao obitelji bez poteškoća i problema, prema opisu koji obuhvaća sposobnost suočavanja i nošenja s poteškoćama, koje se pojavljuju u svakoj obitelji (Maurović i sur., 2020). Dvije komponente sadržane u većini definicija obiteljske otpornosti su iskazivanje pozitivnog odgovora na nepovoljnu situaciju te da obitelj, kao i pojedinci koji ju čine, iz situacije izlazi osjećajući se ojačano, samouvjereno i snalažljivo (Simon i sur., 2005).

Unatoč brojnosti konceptualnih određenja, zajedničko obilježje definicija obiteljske otpornosti predstavlja naglašavanje snaga, potencijala za rast te sposobnosti adaptacije obitelji tijekom suočavanja sa životnim teškoćama, stresom i promjenama (Galić, 2014). Odnosi se na kapacitet obitelji, kao funkcionalnog sustava, u prevladavanju značajnih životnih izazova (Walsh, 2021). Opisuje se kao dinamičan proces, sa svrhom ostvarivanja poželjnih ishoda unatoč izloženosti stresorima rizičnim za psihičko zdravlje članova obitelji (Hjemdal i sur., 2006; Windle, 2011). Nepovoljne ishode preveniraju ili prekidaju zaštitni čimbenici, točnije snage i resursi unutar i izvan obitelji koji povećavaju kapacitet za prilagodbu obitelji (Masten, 2018). Prema tome, otpornost predstavlja važan potencijal za stvaranje emocionalne povezanosti te za održavanje cjelovitosti u obitelji.

Najistaknutija autorica u području obiteljske otpornosti je Froma Walsh. Koncept obiteljske otpornosti razvila je integracijom kliničkog iskustva i systemske teorije obitelji, uzimajući u obzir biološke, duhovne i kulturološke utjecaje na razvojni i socijalni kontekst. Smatrala je da se razumijevanje individualne otpornosti postiže proučavanjem obiteljskog i šireg socijalnog konteksta, opisujući otpornost kao interakcijski proces pojedinca, okoline i obitelji (Walsh, 2016). Prema systemskoj teoriji obitelji, ozbiljne krize i trajni životni izazovi utječu na cijelu obitelj, a ključni obiteljski procesi imaju posredujući učinak na prilagodbu pojedinih članova i kvalitetu obiteljskih odnosa. Ukratko, osnovne postavke systemske teorije pretpostavljaju da interakcije između sustava oblikuju funkciju i razvoj sustava, međusobnu zavisnost sustava, dinamičnost kapaciteta za adaptaciju i promjenu te mogućnost promjene

unutar domena i razina funkcioniranja (Masten i Cicchetti, 2016). Shodno tome, pojedinci su dio obitelji i ostalih sustava (vršnjačkih skupina, škole), a obitelji pripadaju drugim sustavima, poput kulture i zajednice. Interakcije pojedinaca, obitelji i okoline utječu na svaki uključeni sustav, pri čemu otpornost jednog sustava određuje otpornost ostalih. Otpornost djeteta će prema tome ovisiti o otpornosti sustava sa zaštitnom ulogom, točnije roditelja, skrbnika i šire obitelji (Masten, 2018). Usmjerenost na obiteljski sustav proširuje razumijevanje otpornosti zbog isticanja stalne uzajamnosti utjecaja i identifikacije potencijalnih resursa za otpornost. Na taj se način mogu postići pozitivni razvojni ishodi za ranjive članove obitelji (Maurović i sur., 2020; Walsh, 2021).

Uz utjecaj na cjelokupnu obitelj, obiteljski procesi utječu i na pojedine članove, na individualnu dobrobit te na disfunkcionalnost na razini obitelji, sadržanoj u konfliktnim odnosima i poteškoćama. Visoko stresni i/ili traumatični događaji, dugotrajno izlaganje stresorima i društveni kontekst utječu na cjelokupnu obitelj, a s druge strane, obiteljski procesi mogu olakšati prilagodbu svih članova, poboljšati njihove odnose i povezanost obitelji kao sustava (Walsh, 2021). Model „otporne obitelji“ ne uklapa se u mnoge, raznolike načine na koje se obitelji suočavaju s izazovima te se pretpostavlja da ne postoji jedinstveni model zdravog funkcioniranja koji odgovara svim obiteljima i individualnim situacijama. Za razliku od jedinstvenog modela, tipologije ili skupa osobina, obiteljska otpornost uključuje dinamične i višerazinske procese koji se odvijaju u vremenu, ovise o utjecajima i zahtjevima nepovoljnih situacija, kao i o sastavu pojedine obitelji, ciljevima i raspoloživim resursima (Walsh, 2021).

Prema konceptualnom okviru, obiteljska se otpornost razvija pomoću tri dinamička procesa: izgradnje zajedničkog sustava vjerovanja, razvoja modela obiteljske organizacije i komunikacije, odnosno procesa rješavanja problema (Walsh, 2016). Dinamičnost procesa vidljiva je u resursima i snagama koje obitelj koristi te u promicanju obiteljske sposobnosti prevladavanja prepreka i održavanja funkcionalnosti (Maurović i sur., 2020). Način gledanja na krizu, probleme i snage može odrediti uspješnost suočavanja te se odražava u obiteljskom sustavu vjerovanja. On prvenstveno obuhvaća način na koji obitelj pristupa kriznoj situaciji, pri čemu normalizacija situacije dovodi do mogućnosti procjene vlastitih resursa i razvoja pozitivnog gledišta (Walsh, 2016). Drugi proces čine organizacijski obrasci, orijentirani na promicanje otpornosti obitelji kroz povezanost, fleksibilnost i identifikaciju dostupnih društvenih i ekonomskih resursa. Posljednji ključni proces, komunikacija i procesi rješavanja problema, odnosi se na razvoj otvorene komunikacije unutar obitelji. Pojam komunikacije obuhvaća dvije funkcije, instrumentalnu i afektivnu. Instrumentalna komunikacija se odnosi

na načine na koje se članovi obitelji međusobno informiraju i razgovaraju, a afektivna komunikacija sadrži afektivnu sastavnicu, način na koji članovi obitelji iskazuju ljubav i trajnu međusobnu podršku. Afektivna komunikacija utječe na razinu povjerenja i međusobnog poštovanja te dovodi do prihvaćanja međusobnih razlika članova obitelji i slobode emocionalnog izražavanja (Mackay, 2003). Učinkovita komunikacija posebno je važna u trenucima dugotrajnog stresa ili iznenadne krize, kad je prisutna visoka vjerojatnost da će komunikacija biti narušena. Otporne obitelji tada imaju sposobnost učinkovitog upravljanja sukobima, koja je nerijetko određena komunikacijom i vještinama rješavanja problema (Mackay, 2003; Walsh, 2021).

Iako su neke obitelji ranjivije, bilo da su doživjele tešku traumu ili proživljavaju stalne poteškoće, perspektiva otpornosti obitelji temeljena je na uvjerenju u njihov potencijal za rast i napredak (Walsh, 2016). Osobe s izraženim osjećajem svrhe i pozitivnim pogledom na život posjeduju veću sposobnost prevladavanja životnih izazova, u usporedbi s manje optimističnim pojedincima. Održavanje uravnoteženih odnosa unutar uže i šire obitelji kroz komuniciranje potreba i provođenje vremena u zajedničkim aktivnostima, ojačava suočavanje sa životnim izazovima (Simon i sur., 2005).

Mnogo je individualnih i obiteljskih karakteristika povezano s pozitivnom adaptacijom na pojavljivanje prijetnji (Masten i Monn, 2015). Međutim, umjesto tipologije osobina „otporne obitelji“, obiteljska se otpornost zbog dinamičnosti i promjenjivosti opisuje kroz dinamičke procese. Dinamički procesi uključuju mobiliziranje snaga unutar obiteljskog sustava, kao i kroz interakciju s okolinom. Obitelji razvijaju određenu razinu otpornosti na temelju vlastitih resursa, izazova, vrijednosti i ciljeva koje posjeduju (Walsh, 2021). Shodno tome, otpornost se može povećati jačanjem obiteljskih procesa te je upravo potencijal za razvoj otpornosti obilježje koje sadrži svaka obitelj. Otpornost obitelji ne izražava se kategorijalno, nego u vidu kontinuuma (obitelji mogu biti manje ili više otporne) te može ovisiti o brojnim čimbenicima, pri čemu obitelj može biti otporna u nekim okolnostima, a u drugima ne (Mackay, 2003). Razvoj članova obitelji i doživljavanje odgovarajućih promjena može utjecati na kapacitet prilagodbe obitelji na izazove. Isto tako, zdravstvene promjene, financijske i ekonomske prilike te promjene u obiteljskoj strukturi na mnoge načine mogu utjecati na pojavu promjena u funkcioniranju pojedinih članova, što posljedično utječe na obiteljsku otpornost (Masten, 2018).

Zaključno, procjenu funkcioniranja obitelji nužno je provesti uzimajući u obzir kontekst: u odnosu na pojedine obiteljske vrijednosti, strukturne resurse i životne izazove.

Procesi za optimalno funkcioniranje i dobrobit obitelji, kao i pojedinih članova, mogu se razlikovati tijekom vremena, u odnosu na pojavljivanje novih izazova i razvoj obitelji (Walsh, 2021).

1.6. Obiteljska otpornost i afekt

Prema modelu teorije promjene, pretpostavljen je izravan i neizravan utjecaj dobrobiti obitelji na dobrobit djece (Newland, 2015). Uz mnoge istraživane odnose dobrobiti djece, roditelja i obitelji, pretpostavlja se povezanost odrednica psihičkog zdravlja djece, poput afektivnosti, s razinom obiteljske otpornosti. Naime, proučavanje obiteljske otpornosti omogućava razumijevanje načina na koje se obitelji suočavaju s teškoćama i izazovima. Svakodnevne stresne situacije i veliki životni stresori na razne načine otežavaju funkcioniranje obitelji i pojedinih članova, stoga je pristup i odgovor na nedaće važan za dobrobit svih članova, posebice djece i ranjivih odraslih (Walsh, 2021). Poduzimanje odgovarajućih proaktivnih koraka i snalažljivost u suočavanju s izazovima dovodi do pozitivne prilagodbe te smanjuje rizik od pojave poteškoća psihičkog zdravlja članova. Obiteljski doprinos dobrobiti djeteta ostvaruje se kroz različite procese poput ublažavanja utjecaja izloženosti riziku i promicanja samopoštovanja kroz značajne odnose s drugima (Ungar, 2008).

Mnoga su istraživanja utvrdila da parovi i obitelji, kroz patnju i borbu, često kroz suradnju i uzajamnu podršku postaju jači, suosjećajni i snalažljiviji (McCubbin i sur., 2002). Obiteljska otpornost se smatra pozitivnim pokazateljem psihičkog zdravlja te je utvrđena pozitivna povezanost sa subjektivnom dobrobiti djeteta i njenim dimenzijama (Moreira i sur., 2021). Otvorena obiteljska komunikacija, kao jedan od aspekata obiteljske otpornosti, povezana je sa psihološkom prilagodbom djece i adolescenata te sa psihičkim zdravljem (Zhang i sur., 2021). Dosadašnja istraživanja pokazuju da je negativno obiteljsko okruženje, koje karakteriziraju problemi u komunikaciji između roditelja i adolescenata, faktor rizika za razvoj psihičkih problema djece, poput simptoma depresije, anksioznosti i stresa. Shodno tome, obiteljska komunikacija temeljena na poštovanju i privrženosti pozitivno utječe na psihološku prilagodbu djeteta (Zhang i sur., 2021). Kvalitetna komunikacija može ojačati obiteljsku povezanost, intimnost, povjerenje, obiteljsku koheziju i prilagodljivost (Cava i sur., 2014) te pružiti emocionalnu podršku djeci, za koju je utvrđeno da je povezana s niskim razinama internaliziranih i eksternaliziranih problema u ranoj adolescenciji (Zhang i sur.,

2021). Korištenje naučenih komunikacijskih obrazaca poboljšava kvalitetu međuljudskih odnosa, koja je povezana sa smanjenim doživljajem negativnih emocionalnih stanja, nižom razinom usamljenosti te višim samopoštovanjem (Cava i sur., 2014).

Djeca mogu napredovati u raznolikim obiteljskim strukturama koje pokazuju stabilnost, brigu i zaštitu (Lansford i sur., 2001). Pri tome, funkcioniranje obitelji i obiteljski procesi imaju veću prediktivnu valjanost u predviđanju dobrobiti i ishoda obitelji, u odnosu na obiteljsku strukturu (samohrano roditeljstvo, udomiteljske obitelji, poočim, pomajka). Emocionalni i ponašajni problemi često se podudaraju s pojavom događaja koji povećavaju anksioznost, poput velikih obiteljskih promjena (zdravstveni problemi članova, smrt člana obitelji, selidba, razvod roditelja, rođenje djeteta) koje zahtijevaju prilagodbu (Walsh, 2021). Ako se izazovi prilagodbe ne savladaju, povećava se rizik narušavanja obiteljskog, a time i individualnog funkcioniranja. Primjerice, ako se nakon smrti člana obitelji blokira proces tugovanja, kod djece se mogu pojaviti emocionalne reakcije koje ostatak članova obitelji ne povezuje s gubitkom. Djeca mogu izraziti različite aspekte obiteljskog procesa tugovanja: jedno dijete može internalizirati bol u anksioznosti ili depresiji, drugo može iskazivati probleme u ponašanju, dok treće može potisnuti tugu i uskratiti potrebe kako ne bi opterećivalo ožalošćene roditelje (Walsh i McGoldrick, 2013). Uznemirenost se povećava kada trenutni stresori ponovno aktiviraju bolna sjećanja i emocije iz prethodnih obiteljskih iskustava, posebice onih uspomena koje uključuju gubitak i traumu. Pritom članovi obitelji mogu izgubiti perspektivu i postati preopterećeni prethodnim neugodnim emocionalnim iskustvima, koji posljedično mogu dovesti do smanjene funkcionalnosti. S druge strane, otpornost može potaknuti pozitivnu adaptaciju. Članovi obitelji mogu pomoći djeci u shvaćanju promjena koje obitelj proživljava, kroz komunikaciju primjerenu njihovoj razvojnoj razini (Walsh i McGoldrick, 2013). Pozitivna se emocionalnost očituje u povećanom zadovoljstvu životom i otpornosti zbog toga što doživljaj ugodnih emocija potiče češće i dublje proživljavanje ugodnih emocija, gradi trajna sredstva koja štite pojedince od nedaća te poništava negativne posljedice doživljavanja neugodnih emocija (Garland i sur., 2010; Seligman, 2011; Tugade i Fredrickson, 2004).

1.7. Obiteljska otpornost i prosocijalno ponašanje

Društveni odnosi važan su aspekt dobrobiti te je utvrđeno da su kvalitetni međuljudski odnosi povezani s pozitivnim ishodima tjelesnog i psihičkog zdravlja (Howick i sur., 2019).

Socijalni razvoj djece pod utjecajem je mnogih čimbenika, njihovog društvenog konteksta, temperamenta i interakcija sa značajnim pojedincima u njihovoj okolini (Brajša-Žganec i Hanzec, 2012). Obitelj predstavlja prvi sustav socijalizacije djeteta, a adekvatni odnosi s roditeljima doprinose pozitivnom razvoju i subjektivnoj dobrobiti djece i adolescenata (Knafo i Plomin, 2006). Između ostalog, obiteljsko okruženje omogućuje razvoj kompetencija potrebnih za druge društvene kontekste (Ma i Huebner, 2008). Prilike za uključivanje u različite oblike prosocijalnog djelovanja povećavaju se u osnovnoškolskoj dobi, što je djelomično određeno novim međuljudskim odnosima, emocionalnim i kognitivnim razvojem (Carlo i sur., 2003).

Utjecaj kvalitete života roditelja na dobrobit njihove djece vjerojatno nije izravan, nego se očituje u odgojnim postupcima, cjelokupnoj atmosferi u obitelji te u razvojnim okolnostima djeteta. Kvaliteta života roditelja također može biti pod utjecajem ponašanja njihove djece (Yagmurlu i Sanson, 2009), u čemu se prepoznaje dvosmjernost i složenost definiranja odnosa obiteljske i dječje dobrobiti.

Unatoč empirijskim dokazima o izravnoj mogućnosti predviđanja ponašanja djeteta na temelju dobrobiti roditelja, potrebno je preciznije definirati medijacijske utjecaje stresa, roditeljskih odnosa, djetetovog psihosocijalnog funkcioniranja, socijalne podrške i psiholoških resursa roditelja potrebnih za nošenje s poteškoćama (Yagmurlu i Sanson, 2009), kao i zasebnih odrednica obiteljske dobrobiti, poput obiteljske otpornosti. Usvajanje obiteljskih vrijednosti i stjecanje interpersonalnih vještina povezano je s razvojem rasuđivanja i modeliranjem, procesima povezanim s razvojem prosocijalnog ponašanja. Djeca roditelja s boljim strategijama suočavanja sa stresom pokazuju više razine prosocijalnog ponašanja, što se objašnjava većom mogućnošću modeliranja prosocijalnog ponašanja (Yagmurlu i Sanson, 2009).

Iako se pri objašnjavanju agresivnog ponašanja djece kao najznačajniji čimbenici navode individualne osobine djeteta poput temperamenta, aspekti roditeljstva imali su veću prediktivnu ulogu u predviđanju prosocijalnog ponašanja. Razvoj prosocijalnog ponašanja stoga se može poticati pozitivnim roditeljskim odgojnim postupcima i poboljšanjem dobrobiti obitelji (Brajša-Žganec i Hanzec, 2012).

Duhovnost, jedan od aspekata obiteljske otpornosti, opisuje se kao transcendentno uvjerenje koje obuhvaća ljudsku potrebu za pronalaženjem većeg značenja, smisla i svrhe (Walsh, 2016). Uvjerenja povezana s duhovnošću nude jasnoću, utjehu te potiču na

prihvatanje situacija koje se ne mogu promijeniti. Postavke različitih religija ističu brigu i suosjećanje prema drugima te se religioznost smatra potencijalnim pozitivnim utjecajem na prosocijalno ponašanje (Hardy i Carlo, 2005). Pretpostavlja se da je religioznost izvor socijalizacije prosocijalnih vrijednosti, koje su nužne za prosocijalno ponašanje. Također, odnos religioznosti i pomaganja ovisi o prirodi situacije koja dovodi do prosocijalnog ponašanja. Dosljedna povezanost utvrđena je između religioznosti i volontiranja, kao i drugih oblika prosocijalnog ponašanja koji nisu hitni, dok nema povezanosti između religioznosti i pružanja pomoći u hitnim situacijama (Smith i Faris, 2002). Uz navedeno, religioznost je pozitivno povezana sa prosocijalnim ponašanjem temeljenim na poslušnosti, anonimnosti i altruizmu (Hardy i Carlo, 2005).

Nadalje, socijalni resursi u okolini u kojoj djeca rastu pružaju mogućnosti za različite društvene aktivnosti koje su u osnovi socijalizacije (Fagg i sur., 2008). Viša razina percipirane socijalne kohezije i jača privrženost zajednici, povezane su s višim razinama prosocijalnog ponašanja. Lenzi i suradnici (2012) navode kako postoji značajno nastojanje djece da usvoje iste prosocijalne norme i ponašanja koja su uobičajena u njihovoj zajednici. Ako je uzajamno pomaganje uobičajena norma u njihovom susjedstvu, učestalost prosocijalnog ponašanja će biti veća (Lenzi i sur., 2012). Pretpostavlja se da snažna emocionalna veza sa zajednicom može motivirati djecu i adolescente da se uključe u prosocijalna ponašanja koja su izravno usmjerena na poboljšanje uvjeta u susjedstvu, poput sudjelovanja u dobrovoljnim građanskim aktivnostima (Albanesi i sur., 2007).

Ovim će se radom obuhvatiti prosocijalno ponašanje i pozitivna i negativna afektivnost djeteta, koji omogućuju procjenu psihičkog zdravlja kao jedne od odrednica dobrobiti djeteta. Prema modelu teorije promjene (Newland, 2015), pretpostavlja se izravna povezanost odrednica obiteljske dobrobiti i dobrobiti djeteta, ali i neizravna povezanost preko utjecaja varijabli roditeljstva. Roditeljska vjerovanja, emocije, očekivanja, ciljevi, razina uključenosti u odgoj i izloženost stresorima dosljedno su povezani s kvalitetom interakcija roditelja i njihove djece, koje posljedično utječu na dobrobit djeteta (Ward i sur., 2020). Prethodna su istraživanja utvrdila postojanje potencijalnih moderatora odnosa obiteljske i dječje dobrobiti, pri čemu se ističu demografske varijable (dob roditelja i djeteta, spol i socioekonomski status), rana intervencija, prevencija, čimbenici socijalnih službi i susjedstva. Uz brojne odrednice koje su povezane s kvalitetom obiteljskih odnosa, važan aspekt dobrobiti obitelji čini obiteljska otpornost (Walsh, 2021). U ovom će se istraživanju ispitati odnos

majčine procjene obiteljske otpornosti s prosocijalnim ponašanjem te negativnom i pozitivnom afektivnosti djeteta.

2. Cilj i problemi istraživanja

2.1. Cilj istraživanja

Cilj ovog istraživanja je ispitati odnos prosocijalnog ponašanja, pozitivne i negativne afektivnosti i spola djece osnovnoškolske dobi te majčinih procjena aspekata obiteljske otpornosti (obiteljske komunikacije i rješavanja problema, korištenja ekonomskih i socijalnih resursa, zadržavanja pozitivne perspektive, sposobnosti pronalaženja smisla u nedaćama i duhovnosti obitelji).

2.2. Problemi i hipoteze istraživanja

S obzirom na cilj istraživanja i dostupnu literaturu, formulirani su sljedeći istraživački problemi i hipoteze:

1) Ispitati povezanost komponenata dobrobiti djece: prosocijalnog ponašanja i pozitivne i negativne afektivnosti.

Hipoteza 1a: Prosocijalno ponašanje će biti značajno pozitivno povezano s pozitivnim afektom, a značajno negativno povezano s negativnim afektom.

Hipoteza 1b: Pozitivna afektivnost će biti značajno negativno povezana s negativnom afektivnosti.

2) Ispitati spolne razlike u komponentama dobrobiti djece u prosocijalnom ponašanju te u pozitivnoj i negativnoj afektivnosti.

Hipoteza 2a: Djevojčice će iskazivati više razine prosocijalnog ponašanja, u odnosu na dječake.

Hipoteza 2b: Dječaci će imati veću razinu pozitivnog afekta i nižu razinu negativnog afekta, u odnosu na djevojčice.

3) Ispitati povezanost komponenata dobrobiti djece (prosocijalnog ponašanja, pozitivne i negativne afektivnosti) i aspekata obiteljske otpornosti, zasebno za dječake i djevojčice.

Hipoteza 3a: Prosocijalno ponašanje će biti značajno pozitivno povezano s aspektima obiteljske otpornosti, kod dječaka i kod djevojčica.

Hipoteza 3b: Pozitivna afektivnost će biti značajno pozitivno povezana s aspektima obiteljske otpornosti, kod dječaka i kod djevojčica.

Hipoteza 3c: Negativna afektivnost će biti značajno negativno povezana s aspektima obiteljske otpornosti, kod dječaka i kod djevojčica.

4) Ispitati doprinos aspekata obiteljske otpornosti (obiteljske komunikacije i rješavanja problema, korištenja ekonomskih i socijalnih resursa, zadržavanja pozitivne perspektive, sposobnosti pronalaženja smisla u nedaćama i duhovnosti obitelji) u objašnjenju varijance prosocijalnog ponašanja, pozitivne i negativne afektivnosti, zasebno za dječake i djevojčice.

Hipoteza 4a: Objašnjenju varijance prosocijalnog ponašanja značajno će pozitivno doprinosti aspekti obiteljske otpornosti, kod djevojčica i kod dječaka.

Hipoteza 4b: Objašnjenju varijance pozitivne afektivnosti značajno će pozitivno doprinosti aspekti obiteljske otpornosti, kod djevojčica i kod dječaka.

Hipoteza 4c: Objašnjenju varijance negativne afektivnosti značajno će negativno doprinosti aspekti obiteljske otpornosti, kod djevojčica i kod dječaka.

3. Metoda

3.1. Sudionici

U istraživanju su sudjelovali učenici trećih, četvrtih, petih i šestih razreda osnovnih škola u Varaždinskoj i Osječko-Baranjskoj županiji ($N = 1340$) te njihove majke ($N = 1333$). U ukupnom uzorku učenika bile su 703 djevojčice (52,5%) i 637 dječaka (47,5%). Prosječna dob učenika iznosi 10 godina ($M = 10,5$, $SD = 1,153$), pri čemu je najmlađe dijete imalo 8 godina, dok je najstarije imalo 13 godina.

3.2. Instrumenti

Podaci su prikupljeni primjenom Upitnika snaga i poteškoća djeteta, Ljestvice pozitivnog i negativnog afekta za djecu, Upitnika za procjenu otpornosti obitelji te upitnika o sociodemografskim podacima sudionika koji je obuhvaćao podatke o spolu i dobi djeteta.

Upitnik snaga i poteškoća djeteta (eng. *The Strengths and Difficulties Questionnaire*, SDQ, Goodman, 1997; Brajša-Žganec i Hanzec, 2012) namijenjen je procjeni snaga (prosocijalno ponašanje) i poteškoća (hiperaktivnost, problemi u ponašanju, vršnjački problemi i emocionalni problemi) djece u dobi od 3 do 16 godina. Sastoji se od ukupno 25 čestica, podijeljenih u 5 podljestvica (po 5 čestica za svako od spomenutih ponašanja koja mjeri). U obradi rezultata u ovom istraživanju koristit će se samo rezultat na podljestvici prosocijalno ponašanje (primjer čestice „*Trudim se biti dobra prema drugim ljudima i brinem o njihovim osjećajima*“). Zadatak sudionika je da razmisle o svojim osjećajima i ponašanjima u trenutnoj školskoj godini te da uz svaku tvrdnju zaokruže 1 ako je ona *netočna*, 2 ako je *djelomično točna* te 3 ako je *potpuno točna*. Ukupan rezultat formira se kao prosjek rezultata na česticama koje označavaju prosocijalno ponašanje te se teorijski raspon rezultata kreće od 1 do 3. Viši rezultat ukazuje na veću prisutnost prosocijalnog ponašanja pojedinog djeteta.

Koeficijent pouzdanosti ljestvice prosocijalnog ponašanja, Cronbach alpha, u ovom istraživanju iznosi $\alpha = 0,619$.

Ljestvica pozitivnog i negativnog afekta za djecu (eng. *The Positive and Negative Affect Schedule for Children*, PANAS-C, Ebesutani i sur., 2012; Hanzec Marković i sur., 2022) korištena je kao mjera pozitivnog i negativnog afekta. Radi se o skraćenoj verziji ljestvice koja sadrži 10 čestica, odnosno pridjeva koji odražavaju pozitivni i negativni afekt, a koja je za potrebe *CHILD-WELL* projekta prevedena s engleskog na hrvatski jezik, korištenjem metode dvostrukog prijevoda. Čestice kojima je obuhvaćen pozitivan afekt su: *radosno, sretno, živahno, ponosno i veselo*, dok je negativan afekt predstavljen česticama *uplašeno, prestrašeno, tužno, ljuto i jadno*. Uz navedene pridjeve prevedene s engleskog jezika, a nakon primjene ljestvice u pilot istraživanju, za potrebe *CHILD-WELL* projekta ljestvici su dodane čestice *aktivno* (pozitivan afekt) i *isprepadano* (negativan afekt). Sudionici su na ljestvici od 1- *vrlo malo ili nimalo* do 5- *izrazito* određivali koliko su se u proteklih nekoliko tjedana osjećali na opisani način. Zasebno se računaju rezultati pozitivnog i

negativnog afekta, kao prosjek rezultata na odgovarajućim česticama, u rasponu od 1 do 5. Veći rezultat na ljestvici označava viši pozitivni ili negativni afekt.

Analizom pouzdanosti podljestvica, utvrđeno je da Cronbach alpha za ljestvicu pozitivnog afekta iznosi 0,758, a za ljestvicu negativnog afekta 0,761. Sukladno tome, mjerna ljestvica pozitivnog i negativnog afekta smatra se pouzdanom.

Upitnik za procjenu otpornosti obitelji (eng. *Family Resilience Assessment Scale, FRAS*, Sixbey, 2005; Ferić i sur., 2016) sadrži ukupno 54 čestice te mjeri 6 komponenti obiteljske otpornosti: Obiteljska komunikacija i rješavanje problema (27 čestica, primjer čestice „*U stanju smo postići međusobno razumijevanje i dok proživljavamo teške trenutke*“), Korištenje ekonomskih i socijalnih resursa (8 čestica, primjer čestice „*Osjećamo se sigurno u sredini u kojoj živimo*“), Zadržavanje pozitivne perspektive (6 čestica, primjer čestice „*I u teškim trenucima vjerujemo da će sve biti dobro*“), Obiteljska povezanost (6 čestica, primjer čestice „*Pokazujemo ljubav i naklonost drugim članovima obitelji*“), Sposobnost pronalaženja smisla u nedaćama (3 čestice, primjer čestice „*Prihvaćamo stresne događaje kao dio života*“) i Duhovnost obitelji (4 čestice, primjer čestice „*Vjernici smo*“). Zadatak sudionika, u ovom istraživanju majki, je da na ljestvici Likertovog tipa od 1- *uopće se ne slažem* do 4- *potpuno se slažem* procijene koliko se slažu s tvrdnjama koje se odnose na obiteljski život.

Ukupni rezultat se može formirati za cijelu ljestvicu ili zasebno za pojedinačnu podljestvicu. Rezultat na pojedinačnoj podljestvici računa se kao prosjek odgovora te se teorijski raspon rezultata kreće od 1 do 4. Korišten je skraćeni oblik podljestvice Obiteljska komunikacija i rješavanje problema, koji obuhvaća 9 čestica.

Analizom pouzdanosti ljestvice obiteljske otpornosti, utvrđeno je da Cronbach alpha za obiteljsku otpornost iznosi $\alpha = 0,901$. Cronbach alpha za pojedine podljestvice iznosi: Obiteljska komunikacija i rješavanje problema $\alpha = 0,907$, Korištenje ekonomskih i socijalnih resursa $\alpha = 0,865$, Zadržavanje pozitivne perspektive $\alpha = 0,853$, Obiteljska povezanost $\alpha = 0,573$, Sposobnost pronalaženja smisla u nedaćama $\alpha = 0,706$ i Duhovnost obitelji $\alpha = 0,844$. Dakle, izuzev podljestvice Obiteljska povezanost, ostale podljestvice upitnika se mogu smatrati pouzdanima. Shodno tome, u obradi rezultata u ovom istraživanju neće se koristiti rezultati podljestvice Obiteljska povezanost.

3.3. Postupak

Podaci koji su korišteni u ovom istraživanju prikupljeni su u sklopu projekta „Dobrobit djeteta u kontekstu obitelji (CHILD-WELL)“. Radi se o projektu Hrvatske zaklade za znanost HRZZ-IP-2019-04-6198 (voditeljica prof. dr. sc. Andreja Brajša-Žganec), čija je provedba započela u veljači 2020. godine. Longitudinalni nacrt obuhvaća planirana tri vala provedbe istraživanja, pri čemu će se u ovom istraživanju koristiti podaci prikupljeni prvim valom. Prikupljeni su podaci od učenika, njihovih majki, očeva i nastavnika, unutar 15 osnovnih škola u Osječko-baranjskoj i Varaždinskoj županiji. Provedbi istraživanja prethodilo je prikupljanje potrebnih dozvola (dozvola ravnatelja/ice za ulazak u osnovnu školu, roditeljski pristanak za sudjelovanje djece i dozvola za prikupljanje podataka unutar osnovnih škola koja je odobrena u Ministarstvu znanosti i obrazovanja). Svim sudionicima je objašnjena svrha provedbe istraživanja, naglašena je anonimnost podataka te mogućnost odustajanja od sudjelovanja. Učenici su, između ostalog, ispunjavali upitnik o sociodemografskim podacima, Upitnik snaga i poteškoća i Ljestvicu pozitivnog i negativnog afekta za djecu, dok je upitnik za majke, uz mnoge druge, sadržavao Upitnik za procjenu otpornosti obitelji. Po završetku ispunjavanja, istraživači su sudionicima zahvalili na sudjelovanju u istraživanju i pokupili ispunjene upitnike.

4. Rezultati

U svrhu ispitivanja odnosa prosocijalnog ponašanja, pozitivne i negativne afektivnosti, spola djeteta i aspekata obiteljske otpornosti, provedena je analiza deskriptivnih pokazatelja za varijable uključene u istraživanje, izračunati su Pearsonovi koeficijenti korelacije, provedeni su t-testovi i regresijske analize.

Tablica 1 Deskriptivni podaci varijabli uključenih u istraživanje.

	<i>N</i>	<i>Min</i>	<i>max</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	Indeks asimetričnosti	Indeks spljoštenosti	<i>K-S</i>
Pozitivan afekt	1338	1,00	5,00	4,09	0,68	-1,13	1,83	0,126**
Negativan afekt	1336	1,00	5,00	1,81	0,71	1,22	1,51	0,142**
Prosocijalno ponašanje	1335	1,60	3,00	2,69	0,32	-0,98	0,30	0,208**

Komunikacija i rješavanje problema	1333	1,00	4,00	3,46	0,45	-0,85	0,98	0,115**
Pozitivna perspektiva	1333	1,33	4,00	3,48	0,43	-0,53	-0,12	0,140**
Ekonomski i socijalni resursi	1333	1,00	4,00	2,84	0,58	-0,26	-0,18	0,075**
Duhovnost obitelji	1333	1,00	4,00	2,39	0,80	-0,04	-0,86	0,092**
Pronalaženje smisla u nedaćama	1329	1,00	4,00	3,54	0,44	-0,75	0,81	0,211**
Obiteljska otpornost	1333	1,33	4,00	3,17	0,34	-0,36	0,28	0,029*

*Napomena: ** $p < 0,01$; * $p < 0,05$*

Iz tablice 1 vidljivo je da djeca u prosjeku doživljavaju visoki pozitivan afekt i niski negativan afekt. Također, rezultati ukazuju na prosječnu visoku razinu prosocijalnog ponašanja djece. Što se tiče majčinih procjena aspekata obiteljske otpornosti, komunikaciju i rješavanje problema, zadržavanje pozitivne perspektive i sposobnost pronalaženja smisla u nedaćama majke u prosjeku procjenjuju visokima. Uzimajući u obzir ukupan rezultat obiteljske otpornosti, majke ju u prosjeku procjenjuju visokom. Prosječni rezultat procjene duhovnosti obitelji nešto je ispod teorijskog prosjeka podljestvice koji iznosi 2,5. Majčine procjene korištenja ekonomskih i socijalnih resursa na prosječnoj se razini nalaze oko sredine teorijskog raspona ljestvice.

Prije statističke analize podataka, provjeren je preduvjet normalnosti distribucija svih uključenih varijabli. Kolmogorov-Smirnovljevim testom utvrđeno je kako distribucije svih varijabli dječje i obiteljske dobrobiti statistički značajno odstupaju od normalne. S obzirom na povećanu osjetljivost provedenog testa na većim uzorcima ($N > 300$) (Kim, 2013), normalnost distribucija provjerena je i izračunom indeksa asimetričnosti i spljoštenosti, koji ukazuju na negativnu asimetričnost distribucija rezultata prosocijalnog ponašanja, pozitivnog afekta, ukupne obiteljske otpornosti i svih aspekata obiteljske otpornosti te pozitivnu asimetričnost distribucije rezultata negativnog afekta. Međutim, Kline (2011) navodi da se distribucija može smatrati normalnom ako se indeks asimetričnosti nalazi u rasponu od -3 do +3 te ako je indeks spljoštenosti u rasponu od -10 do +10. Vrijednosti asimetričnosti i spljoštenosti svih varijabli niže su od spomenutih vrijednosti (vidi tablicu 1), stoga se distribucije mogu smatrati adekvatnima za daljnju parametrijsku analizu.

Tablica 2 Pearsonovi koeficijenti korelacije varijabli uključenih u istraživanje.

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
1. PA									
2. NA	-0,25**								
3. PP	0,25**	-0,11**							
4. KRP	0,09**	-0,04	0,13**						
5. ZPP	0,07*	0,00	0,14**	0,74**					
6. ESR	0,02	-0,01	0,06*	0,29**	0,30**				
7. DO	0,08**	0,01	0,12**	0,19**	0,20**	0,27**			
8. PSN	0,02	-0,02	0,11**	0,55**	0,60**	0,24**	0,16**		
9. OO	0,09**	-0,02	0,16**	0,75**	0,75**	0,63**	0,59**	0,67**	

** $p < 0,01$; * $p < 0,05$

Napomena: PA = Pozitivan afekt; NA= Negativan afekt, PP = Prosocijalno ponašanje; KRP = Komunikacija i rješavanje problema; ZPP = Zadržavanje pozitivne perspektive; ESR = Ekonomski i socijalni resursi; DO = Duhovnost obitelji; PSN = Pronalaženje smisla u nedaćama; OO = Obiteljska otpornost

Dvije odrednice afektivnosti djeteta, pozitivni i negativni afekt, u niskoj su statistički značajnoj negativnoj korelaciji (vidi tablicu 2). Prosocijalno ponašanje značajno korelira s obje varijable afektivnosti djeteta, pri čemu je utvrđena niska pozitivna povezanost s pozitivnim afektom i niska negativna povezanost s negativnim afektom. Drugim riječima, učenici s nešto većom učestalosti pozitivnog afekta i nešto rjeđim doživljavanjem negativnog afekta, imaju malo izraženije prosocijalno ponašanje, u odnosu na učenike suprotnog obrasca afektivnosti.

Prosocijalno ponašanje je u niskoj pozitivnoj korelaciji sa svim aspektima obiteljske otpornosti, pri čemu je nešto viša povezanost s komunikacijom i rješavanjem problema i zadržavanjem pozitivne perspektive, a nešto niža između prosocijalnog ponašanja i korištenja ekonomskih i socijalnih resursa.

Što se tiče odnosa dječje afektivnosti s odrednicama obiteljske otpornosti, pozitivni afekt je u vrlo niskoj pozitivnoj korelaciji s komunikacijom i rješavanjem problema, zadržavanjem pozitivne perspektive te sa duhovnosti obitelji. Za negativni afekt nije utvrđena statistički značajna povezanost s aspektima obiteljske otpornosti, kao ni s ukupnim rezultatom obiteljske otpornosti.

Uzimajući u obzir ukupan rezultat obiteljske otpornosti, pozitivan afekt i prosocijalno ponašanje su u vrlo niskoj pozitivnoj korelaciji s obiteljskom otpornosti. Vidljivo je da su aspekti obiteljske otpornosti umjereno pozitivno povezani s ukupnim rezultatom obiteljske otpornosti. Najviša povezanost je utvrđena između obiteljske otpornosti i komunikacije i rješavanja problema te između zadržavanja pozitivne perspektive i obiteljske otpornosti, dok su ostale korelacije nešto niže.

Sve su varijable obiteljske otpornosti umjereno međusobno povezane, pri čemu je najviša korelacija između zadržavanja pozitivne perspektive i komunikacije i rješavanja problema, između zadržavanja pozitivne perspektive i sposobnosti pronalaženja smisla u nedaćama te između komunikacije i rješavanja problema i sposobnosti pronalaženja smisla u nedaćama. Korelacije između ostalih varijabli obiteljske otpornosti su nešto niže.

Tablica 3 Leveneov test za testiranje homogenosti varijanci.

	<i>F</i>	<i>P</i>
Prosocijalno ponašanje	7,827	0,005
Pozitivan afekt	2,792	0,095
Negativan afekt	1,549	0,214

U svrhu provjere preduvjeta homogenosti varijanci varijabli dobrobiti djece, djeca su prema spolu podijeljena u dvije grupe (djevojčice i dječaci) te je korišten Leveneov test. Utvrđena je homogenost varijanci pozitivnog i negativnog afekta te narušenost pretpostavke o homogenosti varijanci prosocijalnog ponašanja (vidi tablicu 3).

Tablica 4 Prikaz rezultata t-testova za nezavisne uzorke.

	Spol	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	Stand. pogreška <i>M</i>	<i>t</i>	<i>Df</i>	<i>P</i>	Cohenov <i>d</i>
PP	Muški	634	2,65	0,33	0,01	-4,695	1286,68	0,000	0,258
	Ženski	701	2,73	0,30	0,01				
PA	Muški	636	4,13	0,66	0,03	2,029	1336	0,043	0,111
	Ženski	702	4,05	0,69	0,03				
NA	Muški	635	1,75	0,69	0,03	-2,861	1334	0,004	0,157
	Ženski	701	1,86	0,72	0,03				

Napomena: PP = Prosocijalno ponašanje; PA = Pozitivan afekt; NA = Negativan afekt

Iz tablice 4, vidljivo je da djevojčice u prosjeku izvještavaju o većim razinama prosocijalnog ponašanja i negativnog afekta, u odnosu na dječake, koji postižu veću prosječnu

vrijednost pozitivnog afekta u usporedbi s djevojčicama. U svrhu ispitivanja spolnih razlika u ovim odrednicama dobrobiti djece, provedeni su t-testovi za nezavisne uzorke.

Provedbom t-testova, utvrđene su statistički značajne razlike između dječaka i djevojčica u svim varijablama dobrobiti djece. Djevojčice u značajno većoj mjeri doživljavaju negativni afekt te iskazuju višu razinu prosocijalnog ponašanja, u usporedbi s dječacima. Dječaci, s druge strane, izvještavaju o većoj razini pozitivnog afekta, u odnosu na djevojčice. Međutim, utvrđena je mala veličina učinka svih utvrđenih razlika, što govori o malim spolnim razlikama.

Tablica 5 Pearsonovi koeficijenti korelacije varijabli uključenih u istraživanje, za djevojčice i dječake.

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
1. PP		0,36**	-0,12**	0,14**	0,17**	0,10*	0,13**	0,09*
2. PA	0,17**		-0,23**	0,09*	0,08*	0,05	0,07	0,06
3. NA	-0,12**	-0,25**		-0,06	-0,02	-0,00	0,00	-0,01
4. KRP	0,10**	0,09*	-0,02		0,76**	0,33**	0,22**	0,57**
5. ZPP	0,09*	0,07	0,01	0,71**		0,34**	0,23**	0,65**
6. ESR	0,01	0,01	-0,02	0,26**	0,25**		0,32**	0,27**
7. DO	0,12**	0,09*	0,02	0,15**	0,18**	0,22**		0,19**
8. PSN	0,12**	-0,01	-0,03	0,52**	0,56**	0,20**	0,14**	

** $p < 0,01$; * $p < 0,05$

*Napomena: koeficijenti korelacije iznad dijagonale = dječaci, ispod dijagonale = djevojčice
PP = Prosocijalno ponašanje; PA = Pozitivan afekt; NA = Negativan afekt; KRP = Komunikacija i rješavanje problema; ZPP = Zadržavanje pozitivne perspektive; ESR = Ekonomski i socijalni resursi; DO = Duhovnost obitelji; PSN = Pronalaženje smisla u nedaćama*

Nastavno na prethodno utvrđene male spolne razlike u odrednicama dobrobiti djece (vidi tablicu 4), provedene su zasebne korelacijske analize za dječake i djevojčice, u svrhu ispitivanja poveznosti varijabli dobrobiti djece i obiteljske otpornosti.

Koeficijenti korelacije iznad dijagonale se odnose na dječake, dok se vrijednosti ispod dijagonale odnose na djevojčice. U skladu s rezultatima u tablici 2, za negativni afekt nije utvrđena statistički značajna povezanost s aspektima obiteljske otpornosti, što se odnosi i na dječake i na djevojčice. Pozitivan afekt djevojčica je u vrlo niskoj pozitivnoj korelaciji s komunikacijom i rješavanjem problema te s duhovnosti obitelji. Pozitivan afekt dječaka je vrlo nisko pozitivno povezan s komunikacijom i rješavanjem problema te sa zadržavanjem

pozitivne perspektive. Nije utvrđena statistički značajna povezanost pozitivnog afekta dječaka s ostalim aspektima obiteljske otpornosti.

Utvrđena je statistički značajna vrlo niska pozitivna povezanost između prosocijalnog ponašanja djevojčica i majčinih procjena komunikacije i rješavanja problema, zadržavanja pozitivne perspektive, duhovnosti obitelji i pronalaženja smisla u nedaćama. Povezanost prosocijalnog ponašanja djevojčica i ekonomskih i socijalnih resursa nije se pokazala značajnom. S druge strane, prosocijalno ponašanje dječaka statistički je značajno, ali vrlo nisko pozitivno povezano sa svim aspektima obiteljske otpornosti.

Što se tiče korelacija između aspekata obiteljske otpornosti djevojčica, najviša je povezanost između zadržavanja pozitivne perspektive i komunikacije i rješavanja problema. Utvrđena je umjerena pozitivna povezanost između pronalaženja smisla u nedaćama i komunikacije i rješavanja problema te između zadržavanja pozitivne perspektive i pronalaženja smisla u nedaćama. Ostale korelacije između procjena aspekata obiteljske otpornosti od strane majki djevojčica nešto su niže.

Sukladno tome, kod dječaka je najviša povezanost između zadržavanja pozitivne perspektive i komunikacije i rješavanja problema. Pronalaženje smisla u nedaćama umjereno je pozitivno povezano s komunikacijom i rješavanjem problema i sa zadržavanjem pozitivne perspektive. Korelacije između ostalih aspekata obiteljske otpornosti nešto su niže. Utvrđene su niske pozitivne korelacije između duhovnosti obitelji i ostalih aspekata obiteljske otpornosti, kod djevojčica i kod dječaka.

Kako bismo dalje istražili odnos prosocijalnog ponašanja, pozitivnog i negativnog afekta s aspektima obiteljske otpornosti, proveli smo zasebne regresijske analize na djevojčicama i dječacima s pokazateljima dječje dobrobiti kao kriterijskim varijablama i aspektima obiteljske otpornosti (obiteljske komunikacije i rješavanja problema, korištenja ekonomskih i socijalnih resursa, zadržavanja pozitivne perspektive, sposobnosti pronalaženja smisla u nedaćama i duhovnosti obitelji) kao prediktorima. Međutim, kako nije utvrđena statistički značajna povezanost aspekata obiteljske otpornosti i negativnog afekta, negativan afekt nije uključen kao kriterij u regresijskim analizama (vidi tablicu 5).

Iz tablice 5, vidljivo je da su statistički značajne korelacije aspekata obiteljske otpornosti i odrednica dobrobiti djece izrazito niske, dok su povezanosti između aspekata obiteljske otpornosti umjerene ili visoke. Također, potrebno je istaknuti povezanost između zadržavanja pozitivne perspektive i komunikacije i rješavanja problema, čija je vrijednost u slučaju oba uzorka viša od 0.7 te navodi na zaključak o multikolinearnosti.

Tablica 6 Doprinos aspekata obiteljske otpornosti u predviđanju prosocijalnog ponašanja dječaka.

Prediktori	Kriterij: prosocijalno ponašanje			
	<i>B</i>	<i>SE(b)</i>	β	<i>t</i>
Komunikacija i rješavanje problema	0,012	0,043	0,017	0,282
Pozitivna perspektiva	0,116	0,048	0,158	2,399*
Ekonomski i socijalni resursi	0,012	0,025	0,021	0,484
Duhovnost obitelji	0,039	0,017	0,094	2,254*
Pronalaženje smisla u nedaćama	-0,034	0,038	-0,046	-0,875
	<i>R</i> ²	<i>R</i> ² kor.	<i>df</i>	<i>F</i>
	0,039	0,032	5, 627	5,149**

Napomena: ** $p < 0,01$; * $p < 0,05$

Aspekti obiteljske otpornosti objašnjavaju 3,2% varijance prosocijalnog ponašanja dječaka. Jedini značajni prediktori su zadržavanje pozitivne perspektive i duhovnost obitelji (tablica 6).

Tablica 7 Doprinos aspekata obiteljske otpornosti u predviđanju prosocijalnog ponašanja djevojčica.

Prediktori	Kriterij: prosocijalno ponašanje			
	<i>B</i>	<i>SE(b)</i>	β	<i>t</i>
Komunikacija i rješavanje problema	0,040	0,038	0,058	1,044
Pozitivna perspektiva	-0,007	0,043	-0,010	-0,175
Ekonomski i socijalni resursi	-0,023	0,021	-0,044	-1,093
Duhovnost obitelji	0,038	0,015	0,101	2,591*
Pronalaženje smisla u nedaćama	0,062	0,033	0,087	1,877
	<i>R</i> ²	<i>R</i> ² kor.	<i>df</i>	<i>F</i>
	0,026	0,019	5, 685	3,623**

Napomena: ** $p < 0,01$; * $p < 0,05$

Kod djevojčica, aspektima obiteljske otpornosti objašnjeno je 1,9% varijance prosocijalnog ponašanja, pri čemu se kao jedini značajni prediktor pokazala duhovnost obitelji (tablica 7).

U svrhu testiranja moderatorskog učinka spola, testirana je razlika između regresijskih koeficijenata djevojčica i dječaka, korištenjem formule:

$$z = \frac{b_1 - b_2}{\sqrt{se_{b_1}^2 + se_{b_2}^2}}, df = n_1 + n_2 - 4$$

Utvrđeno je kako ne postoji moderatorski učinak spola na povezanost prosocijalnog ponašanja i duhovnosti obitelji ($z = 0,044$; $df = 1320$; $p = 0,965$). Nije utvrđen moderatorski učinak spola na povezanost prosocijalnog ponašanja i komunikacije i rješavanja problema ($z = 0,488$; $df = 1320$; $p = 0,626$), zadržavanja pozitivne perspektive ($z = 1,909$; $df = 1320$; $p = 0,057$), ekonomskih i socijalnih resursa ($z = 1,072$, $df = 1320$; $p = 0,284$) te pronalaženja smisla u nedaćama ($z = 1,907$; $df = 1320$; $p = 0,057$). Moderatorski učinak spola na povezanost prosocijalnog ponašanja i aspekata obiteljske otpornosti dodatno je provjeren pomoću online kalkulatora za testiranje razlika između regresijskih koeficijenata (Soper, 2023).

Tablica 8 Doprinos aspekata obiteljske otpornosti u predviđanju pozitivnog afekta dječaka.

Prediktori	Kriterij: pozitivan afekt			
	<i>B</i>	SE(<i>b</i>)	β	<i>t</i>
Komunikacija i rješavanje problema	0,095	0,087	0,067	1,089
Pozitivna perspektiva	0,027	0,097	0,019	0,282
Ekonomski i socijalni resursi	0,000	0,050	0,000	-0,005
Duhovnost obitelji	0,043	0,035	0,052	1,236
Pronalaženje smisla u nedaćama	0,004	0,077	0,002	0,045
	<i>R</i> ²	<i>R</i> ² kor.	<i>df</i>	<i>F</i>
	0,012	0,004	5, 629	1,502

Rezultati regresijske analize prikazani u tablici 8, upućuju na neznačajan regresijski model.

Tablica 9 Doprinos aspekata obiteljske otpornosti u predviđanju pozitivnog afekta djevojčica.

Prediktori	Kriterij: pozitivan afekt			
	<i>B</i>	SE(<i>b</i>)	β	<i>t</i>
Komunikacija i rješavanje problema	0,194	0,088	0,121	2,192*

Pozitivna perspektiva	0,058	0,098	0,034	0,591
Ekonomski i socijalni resursi	-0,035	0,048	-0,029	-0,730
Duhovnost obitelji	0,071	0,034	0,081	2,074*
Pronalaženje smisla u nedaćama	-0,159	0,075	-0,098	-2,113*
	<i>R</i> ²	<i>R</i> ² kor.	<i>df</i>	<i>F</i>
	0,022	0,015	5, 686	3,139**

Napomena: ** $p < 0,01$; * $p < 0,05$

Kod djevojčica obiteljska otpornost statistički značajno predviđa pozitivan afekt, a kod dječaka nije utvrđena statistička značajnost. Aspektima obiteljske otpornosti objašnjeno je 1,5% varijance pozitivnog afekta djevojčica. Značajni prediktori su komunikacija i rješavanje problema i duhovnost obitelji. Značajan negativan regresijski koeficijent pronalaženja smisla u nedaćama ukazuje na supresorski učinak (vidi tablicu 9).

Testiranjem razlika između regresijskih koeficijenata djevojčica i dječaka, korištenjem prethodno navedene formule, nije utvrđen moderatorski učinak spola na povezanost pozitivnog afekta i komunikacije i rješavanja problema ($z = 0,800$; $df = 1323$; $p = 0,424$), zadržavanja pozitivne perspektive ($z = 0,225$; $df = 1323$; $p = 0,822$), ekonomskih i socijalnih resursa ($z = 0,505$, $df = 1323$; $p = 0,614$), duhovnosti obitelji ($z = 0,574$; $df = 1323$; $p = 0,566$) te pronalaženja smisla u nedaćama ($z = 1,517$; $df = 1323$; $p = 0,130$).

5. Rasprava

Cilj ovog istraživanja bio je ispitati odnos prosocijalnog ponašanja, pozitivne i negativne afektivnosti i spola djece osnovnoškolske dobi i majčinih procjena aspekata obiteljske otpornosti.

Ispitivanje povezanosti pokazatelja dobrobiti djeteta ukazuje na značajnu nisku pozitivnu povezanost prosocijalnog ponašanja s pozitivnim afektom i značajnu nisku negativnu povezanost s negativnim afektom djece. Djeca niske negativne afektivnosti, čija se afektivna iskustva povezuju sa smirenosti i spokojem, kao i djeca visoke pozitivne afektivnosti, sklonija su ponašati se prosocijalno. Rezultati su u skladu s nalazima prethodnih

istraživanja, u kojima je utvrđeno da pozitivan afekt u većini slučajeva dovodi do uključivanja u prosocijalno ponašanje te da pojedinci s višom razinom pozitivnog afekta iskazuju veću spremnost i interes prema pomaganju (Aknin i sur., 2017; Lyubomirsky i sur., 2005; Snippe i sur., 2018). Pozitivan afekt obuhvaća visoku razinu energije i aktivnosti te je povezan s optimizmom, samoučinkovitosti, učinkovitim suočavanjem s poteškoćama i stresom te sa prosocijalnim ponašanjem (Lyubomirsky i sur., 2005). Sve navedene osobine odnose se na poticanje aktivne uključenosti u djelovanje usmjereno prema postizanju cilja. U suprotnosti s negativnim afektom, u stanju pozitivnog afekta, osoba ne doživljava potrebu za povlačenjem te se ne usmjerava na samozaštitu. Sukladno tome, pozitivna afektivnost i ugodne emocije povećavaju tendenciju približavanja te pripremaju pojedinca na djelovanje usmjereno prema cilju, odnosno na pomaganje drugoj osobi (Lyubomirsky i sur., 2005). U slučaju negativnog afekta, Lyubomirsky i suradnici (2005) navode da odluka o uključivanju u prosocijalno ponašanje ovisi o percipiranoj vrijednosti vlastitog dobitka iz pomaganja te da je iz tog razloga pronađena manja sklonost pomaganju kod pojedinaca visoke negativne afektivnosti.

Unatoč nekonzistentnim nalazima o povezanosti dviju odrednica afektivnosti (Schimmack, 2007), brojna istraživanja izvještavaju o negativnom odnosu pozitivnog i negativnog afekta (Busseri, 2018; Stanton i Watson, 2014), koji je utvrđen i na uzorku osnovnoškolske djece u ovom istraživanju. Prema tome, povezanost komponenata dobrobiti djece u skladu je s postavljenim hipotezama.

Spolne razlike u prosocijalnom ponašanju i obrascima afektivnosti djece u skladu su s postavljenim hipotezama, no pri interpretaciji rezultata važno je istaknuti vrlo male veličine učinka. Dobivene su male spolne razlike, pri čemu djevojčice izvještavaju o većoj prosocijalnosti i višim razinama negativnog afekta, u odnosu na dječake, koji doživljavaju veće razine pozitivnog afekta od djevojčica. Utvrđeni obrazac afektivnosti u skladu je s nalazima drugih istraživanja (Jacques i Mash, 2004; Stevanovic i sur., 2013; Wrobel i sur., 2019). Unatoč konzistentnim nalazima o većoj prosocijalnoj orijentaciji djevojčica, u odnosu na dječake (Kamas i sur., Lenzi i sur., 2012), ovim istraživanjem je utvrđena mala spolna razlika, koja se može objasniti velikim i dobno heterogenim uzorkom. Razlike u prosocijalnom ponašanju, kao i spolne razlike u izražavanju pozitivnog i negativnog afekta, u prethodnim su istraživanjima objašnjene biološki utemeljenim predispozicijama i socijalizacijom djevojčica i dječaka u skladu s rodnim ulogama (Brody i Hall, 2008). Međutim, uzimajući u obzir vrlo malu veličinu učinka dobivenu u ovom istraživanju, utvrđene spolne razlike mogu se pripisati velikom uzorku (Aron i sur., 2013).

Mjere pozitivnog i negativnog afekta smatraju se relevantnima za rano otkrivanje simptoma internaliziranih i eksternaliziranih problema, stoga se smatraju važnim pokazateljima psihičkog zdravlja u mladoj populaciji (Ortuño-Sierra i sur., 2019). Iako rezultati ovog istraživanja upućuju na veću izraženost negativnog afekta djevojčica, u odnosu na dječake, utvrđena je mala veličina učinka. Dobiveni odnos se u drugim istraživanjima objasnio većim poticanjem izražavanja neugodnih emocija djevojčica, odnosno različitom socijalizacijom djevojčica i dječaka u izražavanju emocija koja je utemeljena na rodnim ulogama. Rodni stereotipi kojima se muškarce i dječake potiče na neizražavanje straha, tuge i ranjivosti mogu utjecati na njihovu spremnost na dijeljenje stvarne razine doživljenih neugodnih emocija (Walsh, 2006). Sukladno tumačenju ostalih utvrđenih spolnih razlika, razlike u afektu djevojčica i dječaka pod utjecajem su veličine uzorka obuhvaćenog ovim istraživanjem.

Nadalje, ovim je istraživanjem ispitivana povezanost varijabli dječje dobrobiti i aspekata obiteljske otpornosti, zasebno za dječake i djevojčice. Shodno rezultatima dobivenim na cijelom uzorku učenika, za negativni afekt djevojčica, a i dječaka, nije utvrđena značajna povezanost s aspektima obiteljske otpornosti.

Utvrđena je vrlo niska pozitivna povezanost između prosocijalnog ponašanja djevojčica i majčinih procjena komunikacije i rješavanja problema, zadržavanja pozitivne perspektive, duhovnosti obitelji i pronalaženja smisla u nedaćama. Što se tiče dječaka, prosocijalno ponašanje vrlo je nisko pozitivno povezano sa svim aspektima obiteljske otpornosti. Drugi aspekt dobrobiti djece koji je uključen u ovo istraživanje, pozitivan afekt, također je vrlo nisko pozitivno povezan s aspektima obiteljske otpornosti kod djevojčica i kod dječaka. Pri tome je pozitivan afekt djevojčica u vrlo niskoj pozitivnoj korelaciji s komunikacijom i rješavanjem problema te s duhovnosti obitelji. S druge strane, pozitivan afekt dječaka je vrlo nisko pozitivno povezan s komunikacijom i rješavanjem problema te sa zadržavanjem pozitivne perspektive.

Uzimajući u obzir povezanosti između aspekata obiteljske otpornosti, i kod dječaka i kod djevojčica utvrđena je najviša povezanost između zadržavanja pozitivne perspektive i komunikacije i rješavanja problema. Kod oba spola, pronalaženje smisla u nedaćama umjereno je pozitivno povezano s komunikacijom i rješavanjem problema i sa zadržavanjem pozitivne perspektive. U odnosu na korelacije između svih odrednica obiteljske otpornosti, pozitivna povezanost između duhovnosti obitelji i ostalih aspekata obiteljske otpornosti pokazala se najnižom. Navedeno se odnosi na dječake, kao i na djevojčice. Shodno tome,

hipoteze o povezanosti komponenata dobrobiti djece s aspektima obiteljske otpornosti djelomično su potvrđene.

U modelu teorije promjene, Newland (2015) pretpostavlja izravan utjecaj dobrobiti obitelji na dobrobit djece, ali i postojanje potencijalnih moderatora odnosa obiteljske i dječje dobrobiti, pri čemu, između ostalog, ističe spol djeteta. Shodno tome, ovim se istraživanjem provjerio moderatorski učinak spola djeteta na odnos obiteljske otpornosti i pokazatelja dobrobiti djece osnovnoškolske dobi. Treći problem, kao i pripadajuće hipoteze, odnosi se na predikciju odrednica dobrobiti djece (prosocijalnog ponašanja, pozitivnog i negativnog afekta) na temelju aspekata obiteljske otpornosti (obiteljske komunikacije i rješavanja problema, korištenja ekonomskih i socijalnih resursa, zadržavanja pozitivne perspektive, sposobnosti pronalaženja smisla u nedaćama i duhovnosti obitelji), zasebno za dječake i djevojčice. Hipoteze su djelomično potvrđene.

Nastavno na dobivene korelacije, važno je istaknuti prisutnost multikolinearnosti, koja se očituje u izrazito niskim korelacijama između aspekata obiteljske otpornosti i odrednica dobrobiti djece te u umjerenim korelacijama između aspekata obiteljske otpornosti. Naime, povezanost između zadržavanja pozitivne perspektive i komunikacije i rješavanja problema, i kod djevojčica i kod dječaka, viša je od 0,7. Također, kako bi se postigla zadovoljenost pretpostavki za provedbu regresijske analize, korelacije prediktora i kriterija trebale bi biti veće od 0,3. Povezanost odrednica dobrobiti djece (kriterijskih varijabli) i aspekata obiteljske otpornosti (prediktorske varijable), i kod djevojčica i dječaka, niže su od navedene vrijednosti.

Unatoč navedenom, provedene su zasebne regresijske analize za dječake i za djevojčice. Aspekti obiteljske otpornosti objašnjavaju 3,2% varijance prosocijalnog ponašanja dječaka, dok je postotak objašnjene varijance kod djevojčica još manji te iznosi 1,9%. Uzimajući u obzir veću prosocijalnu orijentaciju djevojčica, pretpostavlja se da bi osobine ličnosti neobuhvaćene ovim istraživanjem mogle objasniti veći postotak varijance prosocijalnog ponašanja od aspekata obiteljske otpornosti. Na uzorku djevojčica, samo je duhovnost obitelji utvrđena kao značajan prediktor prosocijalnog ponašanja. Unatoč tome što je povezanost sposobnosti pronalaženja smisla u nedaćama i duhovnosti obitelji s prosocijalnim ponašanjem jednake vrijednosti, sposobnost pronalaženja smisla u nedaćama nije se pokazala značajnim prediktorom prosocijalnog ponašanja. Navedeno se može objasniti visokim korelacijama između prediktora u provedenoj analizi, odnosno prisutnom multikolinearnosti varijabli.

S druge strane, zadržavanje pozitivne perspektive pokazalo se boljim prediktorom prosocijalnog ponašanja dječaka od duhovnosti obitelji, što je u skladu s dobivenim korelacijama. Međutim, testiranjem razlika između regresijskih koeficijenata djevojčica i dječaka, nije utvrđen moderatorski učinak spola na odnos prosocijalnog ponašanja i zadržavanja pozitivne perspektive, iako je značajnost odnosa na graničnoj razini. Zadržavanje pozitivne perspektive odnosi se na optimizam, hrabrost i nadu te općenito na usmjerenost prema snagama i potencijalima. Unatoč nedaćama, orijentiranost na budućnost u kontekstu pozitivne perspektive pomaže u nošenju s poteškoćama (Walsh, 2006). Prema tome, dječaci čije obitelji imaju nešto višu razinu zadržavanja pozitivne perspektive skloniji su ponašati se prosocijalno. Međutim, zbog multikolinearnosti varijabli, aspekti obiteljske otpornosti nemaju praktičnu prediktivnu valjanost za prosocijalno ponašanje u ovom istraživanju.

Što se tiče duhovnosti obitelji, ovim su istraživanjem obuhvaćene čestice koje se odnose isključivo na religioznost („*Vjernici smo*“, „*Odlazimo u crkvu/džamiju/sinagogu ili neku drugu zajednicu*“, „*Sudjelujemo u aktivnostima koje organizira crkva/džamija/sinagoga ili neka druga vjerska zajednica*“, „*Savjete tražimo od svećenika (službenika religijske zajednice)*“), dok druge odrednice duhovnosti nisu uključene. Prema Walsh (2016), duhovnost pripada obiteljskom sustavu vjerovanja te predstavlja potrebu za pronalaženjem većeg značenja i smisla. Uz navedeno, duhovnost se odnosi i na životno iskustvo koje sadrži čežnje pojedinca usmjerene na realizaciju vlastitih intelektualnih i emocionalnih aspiracija, odnos prema samome sebi te odnose s drugima. Ona stoga sadržava i transcendentna uvjerenja, koja nude jasnoću i utjehu u nevolji te koja potiču na prihvaćanje onih situacija koje ne mogu biti promijenjene. Transcendentna uvjerenja mogu sadržavati filozofska, ideološka ili politička uvjerenja, a ne samo uvjerenja usmjerena na religiju. Zbog sadržaja čestica, adekvatniji naziv aspekta duhovnost obitelji u ovom istraživanju bio bi religioznost obitelji. U tom kontekstu, tumačenje utvrđenih odnosa bi se odnosilo isključivo na religioznost. Sukladno tome, iako se religioznost u ovom istraživanju pokazala značajnim prediktorom u svim provedenim regresijskim analizama, ne može se govoriti o praktičnoj prediktivnoj valjanosti duhovnosti obitelji za odrednice dobrobiti djece. U istraživanju Hardyja i Carla (2005) navodi se potencijalni pozitivni utjecaj religioznosti na prosocijalno ponašanje, koji je sadržan u socijalizaciji prosocijalnih vrijednosti sukladno postavkama određene religije. Naime, nalazi o odnosu prosocijalnog ponašanja i religioznosti utemeljeni su na rezultatima dobivenim na adolescentima i na odrasloj populaciji te se u velikoj mjeri odnose na volontiranje i sudjelovanje u dobrotvornim akcijama (Carlo i sur., 2003; Christner i sur., 2020). Budući da

prosocijalno ponašanje obuhvaća brojna ponašanja usmjerena na pomoć drugoj osobi te da se u različitoj dobi različito manifestiraju (Hastings i sur., 2005), u daljnjim bi istraživanjima bilo potrebno dodatno istražiti ovaj odnos na uzorku djece osnovnoškolske dobi.

Kod dječaka nije utvrđena značajnost regresijskog modela u kojem je ispitivan doprinos aspekata obiteljske otpornosti u predviđanju pozitivnog afekta. S druge strane, aspektima obiteljske otpornosti objašnjeno je 1,5% varijance pozitivnog afekta djevojčica. Komunikacija i rješavanje problema i duhovnost obitelji pokazali su se značajnim prediktorima pozitivnog afekta djevojčica.

Pronalaženje smisla u nedaćama ima približno nultu korelaciju s pozitivnim afektom djevojčica te relativno visoku korelaciju s dva značajna prediktora (komunikacija i rješavanje problema i zadržavanje pozitivne perspektive). Sukladno tome, značajan negativan regresijski koeficijent pronalaženja smisla u nedaćama ukazuje na supresorski učinak.

U prethodnim je istraživanjima utvrđeno da religiozne obitelji, u usporedbi s obiteljima čiji se članovi ne identificiraju kao pripadnici određene religije, za vrijeme suočavanja s nesigurnostima, stresom i nedaćama posjeduju veću razinu nade i vjere u pozitivan ishod, a članovi tih obitelji rjeđe su doživljavali poteškoće psihičkog zdravlja (Leutar i Leutar, 2017), koje su povezane s niskom razinom pozitivnog afekta. Uz religioznost obitelji, značajan prediktor pozitivnog afekta djevojčica je komunikacija i rješavanje problema. Razmjena jasnih, izravnih i jednoznačnih poruka, otvoreno izražavanje emocija članova obitelji i prisutnost uzajamne podrške u suočavanju s nedaćama, izrazito je važno u svakodnevnim situacijama, a posebice u stanjima krize (Walsh, 2006). Naime, učinkovita i adekvatna komunikacija može ojačati povjerenje između članova obitelji, obiteljsku povezanost i međusobnu prilagodljivost te pružiti emocionalnu podršku djeci (Cava i sur., 2014), koja je povezana s niskim razinama internaliziranih i eksternaliziranih poteškoća psihičkog zdravlja djece (Zhang i sur., 2021). Roditelji koji koriste adekvatne strategije emocionalne regulacije i suočavanja sa stresom, modeliranjem pozitivno utječu na emocionalni razvoj njihove djece (Chaplin i Aldao, 2013). Dakle, učinkovitom se komunikacijom poboljšava kvaliteta obiteljskih odnosa, što posljedično smanjuje doživljaj negativnih emocionalnih stanja u interakciji s drugim članovima obitelji (Cava i sur., 2014). U odnosu na prethodno navedeno, u ovom istraživanju aspekti obiteljske otpornosti malo doprinose objašnjenju pozitivnog afekta djevojčica, a značajnim su se prediktorima pokazali komunikacija i rješavanje problema te duhovnost obitelji.

U ovom istraživanju nije utvrđena povezanost negativne afektivnosti djece s aspektima obiteljske otpornosti. Zbog nedostatka empirijskih istraživanja odnosa negativnog afekta i obiteljske otpornosti, navedeno bi se moglo objasniti na temelju istraživanja odnosa negativnog afekta i otpornosti kao osobine ličnosti. U istraživanju Liu i suradnika (2012) ispitan je medijacijski učinak pozitivnog i negativnog afekta na odnos između neuroticizma, otpornosti i zadovoljstva životom. Otporni pojedinci imaju optimističan pristup životu, novim iskustvima pristupaju s entuzijazmom te imaju visoku pozitivnu afektivnost koja može smanjiti učinke negativnih iskustava. Brojna su istraživanja potvrdila da je pozitivan afekt važna odrednica otpornosti te da pojedinci s višom razinom otpornosti, u situaciji kada su suočeni sa stresorom, doživljavaju više razine pozitivne afektivnosti u odnosu na manje otporne pojedince. Razlika u pozitivnoj afektivnosti objašnjava bolju sposobnost otpornih ljudi da se oporave i postignu pozitivne ishode unatoč suočavanju s nedaćama (Tugade i Fredrickson, 2004). Drugim riječima, pozitivna afektivnost dovodi do korisnih ishoda u procesu suočavanja s poteškoćama. Uz navedeno, recipročnost odnosa se očituje u nalazima da otpornost predviđa pozitivnu afektivnost, a povećana razina pozitivnog afekta dovodi do jačanja otpornosti (Liu i sur., 2012). S druge strane, otporni i manje otporni pojedinci ne razlikuju se u doživljenoj negativnoj afektivnosti. Sukladno navedenom, u ovom istraživanju nije utvrđena povezanost negativne afektivnosti djece s aspektima obiteljske otpornosti, stoga nije provjeren doprinos aspekata obiteljske otpornosti u objašnjavanju negativnog afekta djece.

Prijedlozi za buduća istraživanja

Ovim istraživanjem nije utvrđena značajnost zadržavanja pozitivne perspektive, ekonomskih i socijalnih resursa i pronalaženja smisla u nedaćama u predikciji prosocijalnog ponašanja i pozitivnog afekta, što ukazuje na potrebu daljnjeg istraživanja tih odnosa.

Rezultati ovog istraživanja utemeljeni su isključivo na samoprocjenama majki i djece, stoga je važno napomenuti mogućnost utjecaja socijalne poželjnosti pri odgovaranju, posebice u slučaju procjene obiteljske otpornosti i prosocijalnog ponašanja same djece. Također, na rezultate je mogao utjecati strah od stigmatizacije, nerazumijevanje stavki ili nedostatak introspekcije majki i/ili djece. Također, majčine procjene obiteljske otpornosti mogu se razlikovati od stvarnog stanja u obitelji, ali i od procjena očeva, koje bi bilo korisno istražiti u daljnjim istraživanjima obiteljske otpornosti. Procjene na česticama aspekta komunikacija i

rješavanje problema mogu biti pod utjecajem socijalno poželjnog odgovaranja, ali i procjenjivanja vlastitih komunikacijskih obrazaca učinkovitima i asertivnima, dok su u stvarnosti neadekvatni. S druge strane, na iskrenost pri odgovaranju na čestice aspekata zadržavanje pozitivne perspektive, obiteljska povezanost i sposobnost pronalaženja smisla u nedaćama mogao je utjecati strah od stigmatizacije obitelji.

Nadalje, uz izravan utjecaj obiteljske dobrobiti na dobrobit djece pretpostavljen modelom teorije promjene, model sadrži i treću komponentu – razvojno roditeljstvo, koje uključuje razvojno primjerene roditeljske postupke. Uz toplinu, podršku i emocionalnost, razvojno roditeljstvo obuhvaća uključenost, kontrolu i pozitivnu disciplinu (Newland, 2015). Roditeljska ponašanja i načini pristupanja emocijama djeteta značajno utječu na dječji razvoj. No, utvrđeno je i da obilježja roditelja, poput zadovoljstva životom, brakom, supružnikom i samima sobom, također mogu utjecati na ponašanje i psihosocijalni razvoj djece (Brajša-Žganec i Hanzec, 2012). Iako je cilj ovog istraživanja bio ispitati odnos dobrobiti obitelji (obiteljska otpornost) i dobrobiti djece (prosocijalno ponašanje, pozitivan i negativan afekt) te moderatorski učinak spola, preporuka za buduća istraživanja obuhvaća ispitivanje medijacije varijabli razvojnog roditeljstva u objašnjavanju ispitivanog odnosa. Uz navedeno, važno je istaknuti da je ovo istraživanje korelacijsko te da su potrebna longitudinalna istraživanja ovih konstrukata kako bi se moglo zaključivati o uzročno-posljedičnim odnosima između dobrobiti obitelji i dobrobiti djece.

Praktične implikacije istraživanja

Uspješnost obitelji u prevladavanju nedaća, stresnih ili kriznih situacija, kao i prilagodba na nove okolnosti, uvelike ovisi o otpornosti obitelji (Walsh, 2006). Prepoznavanje i razumijevanje procesa nužnih za razvoj otpornosti obitelji omogućava prepoznavanje važnih praktičnih implikacija za razvoj strategija u radu s obiteljima, poput razvoja programa za jačanje obiteljske otpornosti. Kako bi se postigla praktična primjena rezultata istraživanja modela teorije promjene, potrebno je uspješno operacionalizirati dobivene implikacije empirijskih istraživanja (Mackay, 2003). Hogue i Liddle (1991) navode preporuke za provedbu obiteljskih modela prevencije, koje obuhvaćaju prepoznavanje zaštitnih čimbenika obitelji, korištenje normativnih razvojnih smjernica, usmjerenost na roditeljska ponašanja i njihovo psihosocijalno stanje te rad na usvajanju potrebnih vještina. Primjerice, usvajanjem asertivne komunikacije, vještina rješavanja problema, emocionalnim opismenjavanjem i

poticanjem usvajanja razvojno primjerenih roditeljskih postupaka može se utjecati na razvoj i jačanje pozitivnog obiteljskog funkcioniranja (Newland, 2015; Mackay, 2003). Uz navedeno, važnom odrednicom obiteljske otpornosti smatra se i kvaliteta odnosa i resursa koji su dostupni obitelji unutar šireg društvenog konteksta (Walsh, 2016). Daljnja istraživanja socijalnih i ekonomskih resursa prisutnih u zajednici mogu dovesti do prepoznavanja potreba za unaprjeđivanje socijalnih politika i razvoj potrebnih intervencija (Mackay, 2003).

6. Zaključak

Cilj ovog istraživanja bio je ispitati odnos prosocijalnog ponašanja, pozitivne i negativne afektivnosti i spola djece osnovnoškolske dobi te majčinih procjena aspekata obiteljske otpornosti (obiteljske komunikacije i rješavanja problema, korištenja ekonomskih i socijalnih resursa, zadržavanja pozitivne perspektive, sposobnosti pronalaženja smisla u nedaćama i duhovnosti obitelji).

Povezanosti komponenata dobrobiti djece vrlo su niske. Dvije odrednice afektivnosti djeteta, pozitivni i negativni afekt, u niskoj su statistički značajnoj negativnoj korelaciji. Djeca s većom razinom pozitivnog afekta te koja rjeđe doživljavaju negativan afekt, imaju izraženije prosocijalno ponašanje, u odnosu na djecu suprotnog obrasca afektivnosti.

Spolne razlike u prosocijalnom ponašanju i obrascima afektivnosti djece u skladu su s postavljenim hipotezama, no utvrđene su vrlo male veličine učinka. Dobivene su male spolne razlike, pri čemu djevojčice izvještavaju o većoj prosocijalnosti i višim razinama negativnog afekta, u odnosu na dječake, koji doživljavaju veće razine pozitivnog afekta od djevojčica.

Povezanosti su vrlo niske, no uočene su spolne razlike u visini korelacija prema kriteriju. Utvrđena je vrlo niska pozitivna povezanost između prosocijalnog ponašanja djevojčica i majčinih procjena komunikacije i rješavanja problema, zadržavanja pozitivne perspektive, duhovnosti obitelji i pronalaženja smisla u nedaćama. Kod dječaka, prosocijalno ponašanje vrlo je nisko pozitivno povezano sa svim aspektima obiteljske otpornosti. Drugi aspekt dobrobiti djece u ovom istraživanju, pozitivan afekt, također je vrlo nisko pozitivno povezan s aspektima obiteljske otpornosti kod djevojčica i kod dječaka. Pozitivan afekt djevojčica u vrlo je niskoj pozitivnoj korelaciji s komunikacijom i rješavanjem problema te s

duhovnosti obitelji, a kod dječaka je vrlo nisko pozitivno povezan s komunikacijom i rješavanjem problema te sa zadržavanjem pozitivne perspektive.

Kod oba spola je utvrđena visoka povezanost između zadržavanja pozitivne perspektive i komunikacije i rješavanja problema. Pronalaženje smisla u nedaćama umjereno je pozitivno povezano s komunikacijom i rješavanjem problema i sa zadržavanjem pozitivne perspektive. U odnosu na korelacije između svih odrednica obiteljske otpornosti, kod oba spola, pozitivna povezanost između duhovnosti obitelji i ostalih aspekata obiteljske otpornosti pokazala se najnižom.

Prisutnost multikolinearnosti očituje se u izrazito niskim korelacijama između aspekata obiteljske otpornosti i odrednica dobrobiti djece te u umjerenim korelacijama između aspekata obiteljske otpornosti. Značajnost prediktora može se pripisati veličini uzorka i multikolinearnosti varijabli. Obiteljska otpornost nema praktičnu prediktivnu valjanost za prosocijalno ponašanje i pozitivan afekt dječaka i djevojčica osnovnoškolske dobi.

Implikacije ovog istraživanja korisne su smjernice za daljnje istraživanje obiteljske otpornosti u Hrvatskoj. Razumijevanje utjecaja otpornosti obitelji na dobrobit djece predstavlja važan korak koji može dovesti do razvoja novih strategija u radu s obiteljima, poput razvoja programa za jačanje obiteljske otpornosti.

7. Literatura

- Afolabi, O. A. (2013). Roles of personality types, emotional intelligence and gender differences on prosocial behavior. *Psychological thought*, 6(1), 124–139. <https://doi.org/10.23668/psycharchives.1918>
- Aivalioti, I. i Pezirkianidis, C. (2020). The Role of Family Resilience on Parental Well-Being and Resilience Levels. *Psychology*, 11(11), 1705-1728. <http://dx.doi.org/10.4236/psych.2020.1111108>
- Aknin, L. B., Van de Vondervoort, J. W. i Hamlin, J. K. (2017). Positive feelings reward and promote prosocial behavior. *Current opinion in psychology*, 20, 55-59. <http://dx.doi.org/10.1016/j.copsyc.2017.08.017>
- Albanesi, C., Cicognani, E. i Zani, B. (2007). Sense of community, civic engagement and social well-being in Italian adolescents. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 17(5), 387-406. <https://doi.org/10.1002/casp.903>
- Aron, A., Coups, E. J. i Aron, E. N. (2013). *Statistics for psychology*. Pearson.
- Aronson, E., Wilson, T. D. i Akert, R. M. (2005). *Socijalna psihologija*. Zagreb: Mate.
- Barrett, L., Dunbar, R. i Lycett, J. (2002). *Human evolutionary psychology*. Princeton University Press.
- Batson, C. D. (2011). *Altruism in humans*. Oxford University Press, USA.
- Batson, C. D. i Shaw, L. L. (1991). Evidence for Altruism: Toward a Pluralism of Prosocial Motives. *Psychological Inquiry*, 2(2), 107–122. <http://www.jstor.org/stable/1449242>
- Brajša-Žganec, A. i Hanzec, I. (2012). Social development of preschool children in Croatia: Contributions of child temperament, maternal life satisfaction and rearing practices. *Journal of Child and Family Studies*, 23(1), 105-117. <https://doi.org/10.1007/s10826-012-9696-8>
- Brody, L. R. i Hall, J. A. (2008). Gender and emotion in context. *Handbook of emotions*, 3, 395-408.
- Brown, S. L., Manning, W. D. i Stykes, J. B. (2015). Family structure and child well-being: Integrating family complexity. *Journal of Marriage and Family*, 77(1), 177-190. <https://doi.org/10.1111/jomf.12145>
- Busseri, M. A. (2018). Examining the structure of subjective well-being through meta-analysis of the associations among positive affect, negative affect, and life satisfaction. *Personality and Individual Differences*, 122, 68-71. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2017.10.003>
- Carlo, G. i Padilla-Walker, L. (2020). Adolescents' prosocial behaviors through a multidimensional and multicultural lens. *Child Development Perspectives*, 14(4), 265-272. <https://doi.org/10.1111/cdep.12391>
- Carlo, G., Hausmann, A., Christiansen, S. i Randall, B. A. (2003). Sociocognitive and behavioral correlates of a measure of prosocial tendencies for adolescents. *The journal of early adolescence*, 23(1), 107-134. <https://doi.org/10.1177/02724316022391>

- Cava, M. J., Buelga, S. i Musitu, G. (2014). Parental communication and life satisfaction in adolescence. *The Spanish Journal of Psychology*, 17 (e98), 1–8. <https://doi.org/10.1017/sjp.2014.107>
- Chaplin, T. M. i Aldao, A. (2013). Gender differences in emotion expression in children: A meta-analytic review. *Psychological Bulletin*, 139(4), 735–765. <https://doi.org/10.1037/a0030737>
- Chorpita, B. F., Daleiden, E. L., Moffitt, C., Yim, L. i Umemoto, L. A. (2000). Assessment of tripartite factors of emotion in children and adolescents I: Structural validity and normative data of an affect and arousal scale. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment*, 22(2), 141-160. <https://doi.org/10.1023/A:1007584423617>
- Christner, N., Pletti, C. i Paulus, M. (2020). Emotion understanding and the moral self-concept as motivators of prosocial behavior in middle childhood. *Cognitive Development*, 55, Article 100893. <https://doi.org/10.1016/j.cogdev.2020.100893>
- Cialdini, R. B., Schaller, M., Houlihan, D., Arps, K., Fultz, J. i Beaman, A. L. (1987). Empathy-based helping: Is it selflessly or selfishly motivated? *Journal of Personality and Social Psychology*, 52(4), 749–758. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.52.4.749>
- Crawford, J. R. i Henry, J. D. (2004). The Positive and Negative Affect Schedule (PANAS): Construct validity, measurement properties and normative data in a large non-clinical sample. *British journal of clinical psychology*, 43(3), 245-265. <https://doi.org/10.1348/0144665031752934>
- Dempsey, H. L. i Mann, A. (2017). Guilt, Shame, Sympathy, and Prosocial Behavior. *Journal of Articles in Support of the Null Hypothesis*, 14(1). <https://www.jasnh.com/pdf/Vol14-No1-article5.pdf>
- Diener, E., Sandvik, E. i Pavot, W. (2009). Happiness is the frequency, not the intensity, of positive versus negative affect. *Assessing well-being: The collected works of Ed Diener*, 213-231. https://doi.org/10.1007/978-90-481-2354-4_10
- Diener, E. (2000). Subjective well-being: The science of happiness and a proposal for a national index. *American Psychologist*, 55(1), 34–43. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.1.34>
- Eccles, J. S. i Gootman, J. A. (2002). *Community programs to promote youth development*. Washington, DC: National Academy Press.
- Ebesutani, C., Regan, J., Smith, A., Reise, S., Higa-McMillan, C. i Chorpita, B. F. (2012). The 10-item positive and negative affect schedule for children, child and parent shortened versions: application of item response theory for more efficient assessment. *Journal of Psychopathology and behavioral Assessment*, 34(2), 191-203. <https://doi.org/10.1007/s10862-011-9273-2>
- Eisenberg, N. (2000). Emotion, regulation, and moral development. *Annual review of psychology*, 51(1), 665-697. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.51.1.665>
- Fagg, J., Curtis, S., Clark, C., Congdon, P. i Stansfeld, S. A. (2008). Neighbourhood perceptions among inner-city adolescents: Relationships with their individual characteristics and with independently assessed neighbourhood conditions. *Journal of Environmental Psychology*, 28(2), 128-142. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2007.10.004>

- Ferić, M., Maurović, I. i Žižak, A. (2016). Metrijska obilježja instrumenta za mjerenje komponente otpornosti obitelji: Upitnik za procjenu otpornosti obitelji (FRAS). *Kriminologija i socijalna integracija*, 24(1), 26-49. <https://doi.org/10.31299/ksi.24.1.2>
- Fletcher, G. J. i Clark, M. S. (2003). *Blackwell handbook of social psychology: Interpersonal processes*. Blackwell Publishers Ltd.
- Fredrickson, B. L. i Losada, M. F. (2005). Positive affect and the complex dynamics of human flourishing. *American psychologist*, 60(7), 678. doi: [10.1037/0003-066X.60.7.678](https://doi.org/10.1037/0003-066X.60.7.678)
- Galić, S. (2014). Promjene u obiteljskoj dinamici nakon pojave kronične bolesti pojedinog člana obitelji. U A., Brajša-Žganec, J. Lopižić i Z. Penezić (ur.), *Psihološki aspekti suvremene obitelji, braka i partnerstva* (str. 419-436). Zagreb: Hrvatsko psihološko društvo.
- Garland, E. L., Fredrickson, B., Kring, A. M., Johnson, D. P., Meyer, P. S. i Penn, D. L. (2010). Upward spirals of positive emotions counter downward spirals of negativity: Insights from the broaden-and-build theory and affective neuroscience on the treatment of emotion dysfunctions and deficits in psychopathology. *Clinical psychology review*, 30(7), 849-864. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2010.03.002>
- Gilman, R. i Huebner, S. (2003). A review of life satisfaction research with children and adolescents. *School Psychology Quarterly*, 18(2), 192–205. <https://doi.org/10.1521/scpq.18.2.192.21858>
- Goodman, R. (1997). The Strengths and Difficulties Questionnaire: a research note. *Journal of child psychology and psychiatry*, 38(5), 581-586. <https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.1997.tb01545.x>
- Gupta, D. i Thapliyal, G. (2015). Study of Prosocial Behaviour and Self Concept of adolescents. *i-manager's Journal on Educational Psychology*, 9(1), 38-45. <https://doi.org/10.26634/jpsy.9.1.3524>
- Hanzec Marković, I., Jonjić Šarić, K. i Brajša-Žganec, A. (2022). Relationship between Parental Behaviors and Affective Well-being in Primary School Children. *Studia Psychologica*. <https://doi.org/10.31577/sp.2022.04.862>
- Hardy, S. A. i Carlo, G. (2005). Religiosity and prosocial behaviours in adolescence: The mediating role of prosocial values. *Journal of moral education*, 34(2), 231-249. <https://doi.org/10.1080/03057240500127210>
- Hastings, P.D.D., Rubin, K.H. i DeRose, L. (2005). Links Among Gender, Inhibition, and Parental Socialization in the Development of Prosocial Behavior. *Merrill-Palmer Quarterly* 51(4), 467-493. <https://doi.org/10.1353/mpq.2005.0023>
- Hjemdal, O., Friborg, O., Stiles, T. C., Rosenvinge, J. H. i Martinussen, M. (2006). Resilience predicting psychiatric symptoms: A prospective study of protective factors and their role in adjustment to stressful life events. *Clinical Psychology & Psychotherapy: An International Journal of Theory & Practice*, 13(3), 194-201. <https://doi.org/10.1002/cpp.488>

- Hogue, A. i Liddle, H. A. (1999). Family-based preventive intervention: An approach to preventing substance use and antisocial behavior. *American Journal of Orthopsychiatry*, 69(3), 278-293. <https://doi.org/10.1037/h0080403>
- Howick, J., Kelly, P. i Kelly, M. (2019). Establishing a causal link between social relationships and health using the Bradford Hill Guidelines. *SSM-population health*, 8, 100402, 1-9. <https://doi.org/10.1016/j.ssmph.2019.100402>
- Istiqomah, I., Supriatna, M. i Budiman, N. (2020). Fostering Altruism in Elementary School. *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*, 399, 110-113. Atlantis Press. <https://doi.org/10.2991/assehr.k.200130.092>
- Jacques, H. A. K. i Mash, E. (2004). A test of the tripartite model of anxiety and depression in elementary and high school boys and girls. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 32(1), 13–25. <https://doi.org/10.1023/B:JACP.0000007577.38802.18>
- Kamas, L., Preston, A. i Baum, S. (2008). Altruism in individual and joint-giving decisions: What's gender got to do with it?. *Feminist Economics*, 14(3), 23-50. DOI: [10.1080/13545700801986571](https://doi.org/10.1080/13545700801986571)
- Keresteš, G. (2002). *Dječje agresivno i prosocijalno ponašanje u kontekstu rata*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Knafo, A. i Plomin, R. (2006). Prosocial behavior from early to middle childhood: genetic and environmental influences on stability and change. *Developmental psychology*, 42(5), 771-786. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.42.5.771>
- Lansford, J. E., Ceballo, R., Abbey, A. i Stewart, A. J. (2001). Does family structure matter? A comparison of adoptive, two-parent biological, single-mother, stepfather, and stepmother households. *Journal of Marriage and family*, 63(3), 840-851. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2001.00840.x>
- Lawler, E. J. i Thye, S. R. (1999). Bringing Emotions into Social Exchange Theory. *Annual Review of Sociology*, 25, 217–244. <https://doi.org/10.1146/annurev.soc.25.1.217>
- Lay, J. C. i Hoppmann, C. A. (2015). Altruism and prosocial behavior. *Encyclopedia of geropsychology*, 5(2015), 1-9. https://doi.org/10.1007/978-981-287-080-3_69-1
- Lenzi, M., Vieno, A., Perkins, D. D., Pastore, M., Santinello, M. i Mazzardis, S. (2012). Perceived neighborhood social resources as determinants of prosocial behavior in early adolescence. *American journal of community psychology*, 50(1), 37-49. <https://doi.org/10.1007/s10464-011-9470-x>
- Leutar, I. i Leutar, Z. (2017). Duhovnost kao resurs snage i otpornosti obitelji u rizičnim okolnostima. *Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja*, 15(1), 65-87. <https://doi.org/10.31192/np.15.1.4>
- Liu, Y., Wang, Z. H. i Li, Z. G. (2012). Affective mediators of the influence of neuroticism and resilience on life satisfaction. *Personality and individual differences*, 52(7), 833-838. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2012.01.017>
- Lyubomirsky, S., King, L. i Diener, E. (2005). The Benefits of Frequent Positive Affect: Does Happiness Lead to Success? *Psychological Bulletin*, 131(6), 803–855. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.131.6.803>

- Ma, C. Q. i Huebner, E. S. (2008). Attachment relationships and adolescents' life satisfaction: Some relationships matter more to girls than boys. *Psychology in the Schools*, 45(2), 177-190. <https://doi.org/10.1002/pits.20288>
- Mackay, R. (2003). Family resilience and good child outcomes: An overview of the research literature. *Social Policy Journal of New Zealand*, 20, 98-118. <https://link.gale.com/apps/doc/A109504121/AONE?u=anon~84763871&sid=googleScholar&xid=45692b60>
- Mackinnon, A., Jorm, A. F., Christensen, H., Korten, A. E., Jacomb, P. A. i Rodgers, B. (1999). A short form of the Positive and Negative Affect Schedule: Evaluation of factorial validity and invariance across demographic variables in a community sample. *Personality and Individual Differences*, 27(3), 405-416. [https://doi.org/10.1016/S0191-8869\(98\)00251-7](https://doi.org/10.1016/S0191-8869(98)00251-7)
- Masten, A. S. (2018). Resilience theory and research on children and families: Past, present, and promise. *Journal of Family Theory & Review*, 10(1), 12-31. <https://doi.org/10.1111/jftr.12255>
- Masten, A. S. i Cicchetti, D. (2016). Resilience in development: Progress and transformation. *Developmental psychopathology: Risk, resilience, and intervention*, 271–333. <https://doi.org/10.1002/9781119125556.devpsy406>
- Masten, A. S. i Monn, A. R. (2015). Child and family resilience: A call for integrated science, practice, and professional training. *Family Relations*, 64(1), 5-21. <https://doi.org/10.1111/fare.12103>
- Maurović, I., Liebenberg, L. i Ferić, M. (2020). A review of family resilience: Understanding the concept and operationalization challenges to inform research and practice. *Child Care in Practice*, 26(4), 337-357. <https://doi.org/10.1080/13575279.2020.1792838>
- McCubbin, M., Balling, K., Possin, P., Frierdich, S. i Bryne, B. (2002). Family resiliency in childhood cancer. *Family relations*, 51(2), 103-111. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3729.2002.00103.x>
- Minkkinen, J. (2013). The structural model of child well-being. *Child Indicators Research*, 6(3), 547-558. <https://doi.org/10.1007/s12187-013-9178-6>
- Moreira, A. L., Yunes, M. Â. M., Nascimento, C. R. R. i Bedin, L. M. (2021). Children's subjective well-being, peer relationships and resilience: An integrative literature review. *Child Indicators Research*, 14(5), 1723-1742. <https://doi.org/10.1007/s12187-021-09843-y>
- Newland, L. A. (2015). Family well-being, parenting, and child well-being: Pathways to healthy adjustment. *Clinical Psychologist*, 19(1), 3-14. <https://doi.org/10.1111/cp.12059>
- Newland, L. A., Chen, H. H., Coyl-Shepherd, D. D., Liang, Y. C., Carr, E. R., Dykstra, E. i Gapp, S. C. (2013). Parent and child perspectives on mothering and fathering: The influence of ecocultural niches. *Early Child Development and Care*, 183(3-4), 534-552. <https://doi.org/10.1080/03004430.2012.711598>
- Ortuño-Sierra, J., Bañuelos, M., Pérez de Albéniz, A., Molina, B. L. i Fonseca-Pedrero, E. (2019). The study of Positive and Negative Affect in children and adolescents: New

- advances in a Spanish version of the PANAS. *PloS one*, 14(8), e0221696. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0221696>
- Patterson, J. M. (2002). Understanding family resilience. *Journal of clinical psychology*, 58(3), 233-246. <https://doi.org/10.1002/jclp.10019>
- Penner, L. A., Dovidio, J. F., Piliavin, J. A. i Schroeder, D. A. (2005). Prosocial behavior: Multilevel perspectives. *Annu. Rev. Psychol.*, 56, 365-392. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.56.091103.070141>
- Prieur, M. G., Christon, L. M., Mueller, A., Smith, B. A., Georgiopoulos, A. M., Boat, T. F. i Filigno, S. S. (2021). Promoting emotional wellness in children with cystic fibrosis, Part I: child and family resilience. *Pediatric Pulmonology*, 56, S97-S106. <https://doi.org/10.1002/ppul.24958>
- Rieffe, C., Katelaar, L. i Wiefferink, C. H. (2010). Assessing empathy in young children: Construction and validation of an Empathy Questionnaire (EmQue). *Personality and Individual Differences*, 49, 362-367. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2010.03.046>
- Schimmack, U. (2007). Methodological issues in the assessment of the affective component of subjective well-being. *Oxford handbook of methods in positive psychology*, 96-110.
- Schimmack, U., Diener, E. i Oishi, S. (2002). Life-Satisfaction Is a Momentary Judgment and a Stable Personality Characteristic: The Use of Chronically Accessible and Stable Sources. *Journal of Personality*, 70(3), 345-384. <https://doi.org/10.1111/1467-6494.05008>
- Schroeder, D. A. i Graziano, W. G. (2015). The field of prosocial behavior: An introduction and overview. *The Oxford handbook of prosocial behavior*, 3-34. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780195399813.013.32>
- Seligman, M. (2011). *Flourish: A Visionary New Understanding of Happiness and Well-Being*. New York: Free Press.
- Simon, J. B., Murphy, J. J. i Smith, S. M. (2005). Understanding and Fostering Family Resilience. *The Family Journal*, 13(4), 427-436. <https://doi.org/10.1177/1066480705278724>
- Simon, H. A. (1990). A mechanism for social selection and successful altruism. *Science*, 250(4988), 1665-1668. <https://doi.org/10.1126/science.2270480>
- Sixbey, M. T. (2005). *Development of the family resilience assessment scale to identify family resilience constructs*. University of Florida.
- Smith C. i Faris R. (2002). *Religion and American adolescent delinquency, risk behaviors and constructive social activities*. Chapel Hill, NC: National Study of Youth and Religion. <https://hdl.handle.net/2144/10>
- Snippe, E., Jeronimus, B. F., Aan Het Rot, M., Bos, E. H., de Jonge, P. i Wichers, M. (2018). The reciprocity of prosocial behavior and positive affect in daily life. *Journal of Personality*, 86(2), 139-146. <https://doi.org/10.1111/jopy.12299>
- Soper, D.S. (2023). Significance of the Difference between Two Slopes Calculator [Software]. Dostupno na <https://www.danielsoper.com/statcalc>.

- Stanton, K. i Watson, D. (2014). Positive and negative affective dysfunction in psychopathology. *Social and Personality Psychology Compass*, 8, 555–567. <http://dx.doi.org/10.1111/spc3.12132>
- Stevanovic, D., Laurent, J. i Lakic, A. (2013). Measuring positive and negative affect and physiological hyperarousal among Serbian youth. *Journal of Personality Assessment*, 95, 107–117. <https://doi.org/10.1080/00223891.2012.718301>
- Theokas, C. i Lerner, R. M. (2006). Observed ecological assets in families, schools, and neighborhoods: Conceptualization, measurement, and relations with positive and negative developmental outcomes. *Applied developmental science*, 10(2), 61-74. http://dx.doi.org/10.1207/s1532480xads1002_2
- Thielmann, I., Spadaro, G. i Balliet, D. (2020). Personality and prosocial behavior: A theoretical framework and meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 146(1), 30-90. <http://dx.doi.org/10.1037/bul0000217>
- Tugade, M. M. i Fredrickson, B. L. (2004). Resilient individuals use positive emotions to bounce back from negative emotional experiences. *Journal of personality and social psychology*, 86(2), 320-333. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.86.2.320>
- Ungar, M. (2008). Resilience across cultures. *The British Journal of Social Work*, 38(2), 218-235. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcl343>
- Walsh, F. (2021). Family resilience: A dynamic systemic framework. In *Multisystemic Resilience: Adaptation and Transformation in Contexts of Change* (pp. 255-270). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oso/9780190095888.003.0015>
- Walsh, F. (2016). Applying a family resilience framework in training, practice, and research: Mastering the art of the possible. *Family process*, 55(4), 616-632. <https://doi.org/10.1111/famp.12260>
- Walsh, F. i McGoldrick, M. (2013). Bereavement: A family life cycle perspective. *Family Science*, 4(1), 20-27. <https://doi.org/10.1080/19424620.2013.819228>
- Walsh, F. (2006): *Strengthening Family Resilience*. The Guilford Press, New York.
- Ward, K. P. i Lee, S. J. (2020). Mothers' and fathers' parenting stress, responsiveness, and child wellbeing among low-income families. *Children and Youth Services Review*, 116, 105218. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2020.105218>
- Watson, D. (2000). *Mood and temperament*. New York: Guilford Press.
- Watson, D. i Clark, L. A. (1997). Measurement and mismeasurement of mood: Recurrent and emergent issues. *Journal of personality assessment*, 68(2), 267-296. https://doi.org/10.1207/s15327752jpa6802_4
- Watson, D., Clark, L. A. i Tellegen, A. (1988). Development and validation of brief measures of positive and negative affect: The PANAS scales. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54(6), 1063–1070. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.54.6.1063>
- Weyant, J. M. (1978). Effects of mood states, costs, and benefits on helping. *Journal of Personality and Social Psychology*, 36(10), 1169–1176. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.36.10.1169>
- Windle, G. (2011). What is resilience? A review and concept analysis. *Reviews in Clinical Gerontology*, 21(2), 152–169. <https://doi.org/10.1017/S0959259810000420>

- World Health Organization. (2004). *Promoting mental health: Concepts, emerging evidence, practice*. Geneva.
https://www.who.int/mental_health/evidence/en/promoting_mhh.pdf.
- Wróbel, M., Finogenow, M., Szymańska, P. i Laurent, J. (2019). Measuring positive and negative affect in a school-based sample: a polish version of the PANAS-C. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment*, 41(4), 598-611.
<https://doi.org/10.1007/s10862-019-09720-7>
- Yagmurlu, B. i Sanson, A. (2009). Parenting and temperament as predictors of prosocial behaviour in Australian and Turkish Australian children. *Australian Journal of Psychology*, 61(2), 77-88. <https://doi.org/10.1080/00049530802001338>
- Zakriski, A. L., Wright, J. C. i Underwood, M. K. (2005). Gender Similarities and Differences in Children's Social Behavior: Finding Personality in Contextualized Patterns of Adaptation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 88(5), 844–855. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.88.5.844>
- Zhang, Q., Pan, Y., Zhang, L. i Lu, H. (2021). Parent-Adolescent Communication and Early Adolescent Depressive Symptoms: The Roles of Gender and Adolescents' Age. *Frontiers in psychology*, 12, 647596. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.647596>